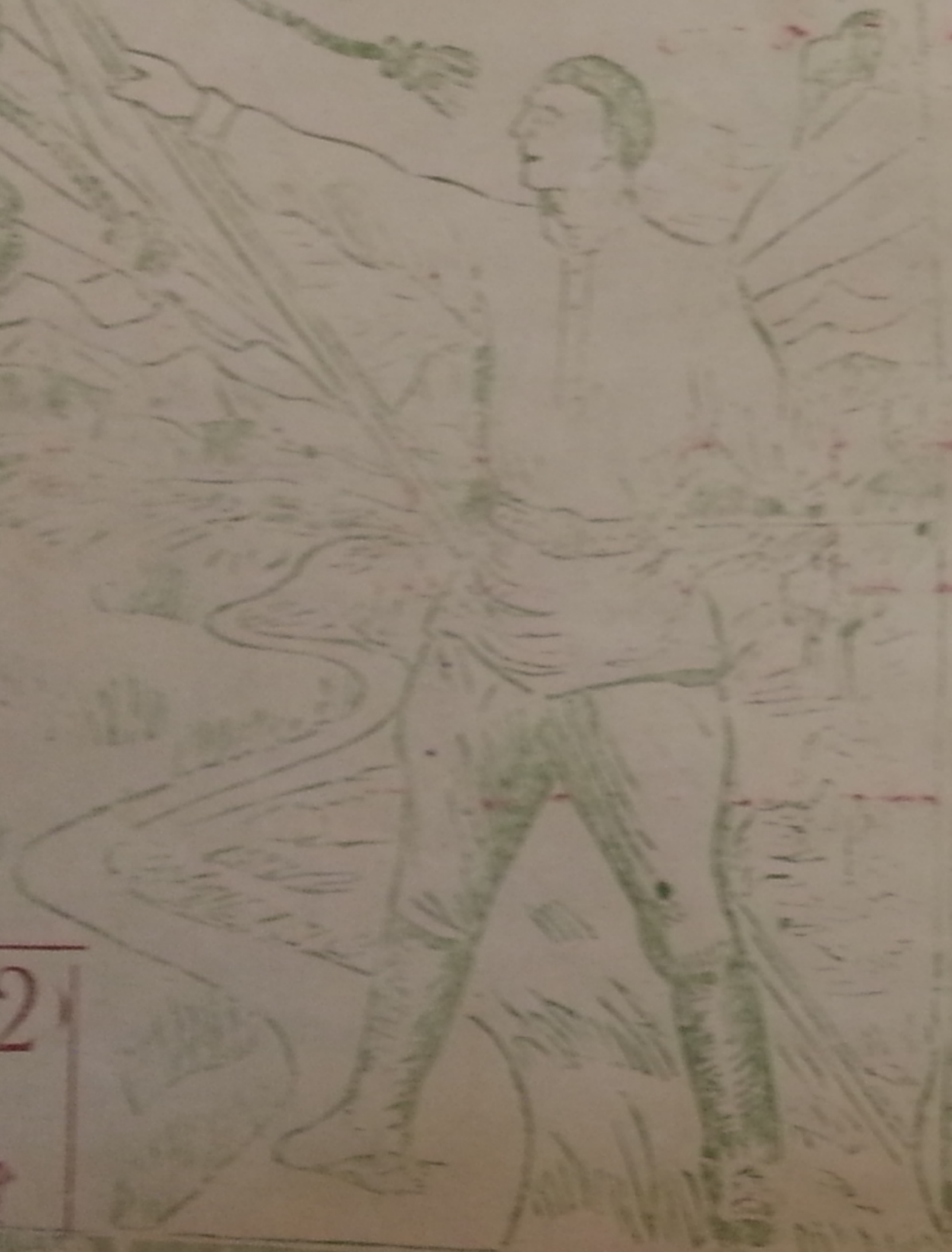

گۈزەش

№1,12

۱۹۴۷

بوساندا

1. شوقى تورگستان انقلابچىل ياشلار تشكىلاتىنىڭ بىرىنچى قېتىملىق ايالى وىلايىتى
كونفېرېنسىيەسى مەسلىھەتلىرى بىلەن .
2. شوقى تورگستان انقلابچىل ياشلار تشكىلاتى مەركىزى كومىتېتى تەرىپىدىن
چاقۇرۇلغان بىرىنچى نوۋەتلىك ايالى وىلايىتىلىك كونفېرېنسىيەنىڭ قارارى .
3. كوچاۋدا قانلىق ۋاقىتقا - - - - - . ع . امىنى .
4. 1946 - يىلى 5 - دېكەندىكى غولجا تشكىلاتىنىڭ قارارى .
5. ئاۋم اينىرگېمىيەسىنى تەشكىل قىلىشقا نە، ئوسقونلۇق قىلىدۇ ؟
- - - - - . اير كچى تەرجىمىسى .
6. اونغور ئارىخى مەم اولارنىڭ ئىلى توغرىسىدا .
7. ايككى ھكايت - - - - - . ئ . اخمدى تەرجىمىسى .
8. چىراغىم (شعر) - - - - - . جىرەتى .
9. ھەممىلىك سوزاھەر .

1946

شرقى توركىستان انقلابچل ياشلار تشكىلاتىنىڭ بوز - جى قىتھاق ايلى ولايتلىك كونفرېنسىيەسى مناسىبتى بلەن

بۈگۈنكى كۈندە اوزىنىڭ نظام نامە
وہ مستحکم انتظامىغا ايگە بولغان شرقى
توركىستان انقلابچل ياشلار تشكىلاتى وطنى-
مىز شرقى توركىستاندا استبداد حاكىمىيىتى
حەمرانلىق قايب تورغان دەورلەردە تارفاق
ھالدا بولسەمۇ موجود ايدى بونوڭغا دەلىل
قلىپ 1940 - 41 - يىللىرى اورومچىدە قو-
رولغان « ياشلار آزادلىق او مىگى »
1943 - يىلى غولجە شەرىدە قورولغان « ياش
لار انقلابى بىرلەشمىسى » 1944 - يىلى
آقسۇدا قورولغان « شرقى توركىستان ياش-
لار اوچقۇنى » ناملىق ياشلارنىڭ انقە-
بى تشكىلاتلىرىنى كورسۈتۈشكە بول-
او كورەشچان - جىنگوار تشكىلاتلار گەرچە
شەك شى سەي وە گومىنداڭ حاكىمىيىتىنىڭ
قاتتىق سقىشىغا يولوقوب بەرباد بولغان بول-
سىمۇ ، قارا سىياسىتىچى استبداد حاكىمىيە-
لىرىگە قارشى خەلقنىڭ ، خصوصاً ياشلارنىڭ
ايدى اوچمەس غۇبىنى قوزغىدى . شۇنىڭ
بلەن اولارنىڭ آزادلىق انقلابقا بولغان قىرغىن
خېرى - خواھلىق محبتى انقلابى صفكەسە
تحكەم اوپو شوشىنى وجود قا چقاردى .

دېمەك ، دوشمەن قانچە سەفائەتلىرى خە-
لق شۇنچە انقلابقا يىقىنلاشتى . شۇنداق
قلىپ زور اھمىيەتكە ايگە بولغان او واقتىدى
كى انقلابچل ياشلار تشكىلاتلىرى خەلقنىڭ
كوڭلىدە انقلابى ئويغۇنى كۈچەيتكەن بول-
سىمۇ ، اوزىنىڭ اساسى نىشانىسىغا قارىتىل-
غان نظام نامە وە محكەم انتظامىغا تېخى

تولۇق ايگە امەس ايدى . شۇنىڭ اوچۇن
او تشكىلاتلارنىڭ اعضالىرى مستەبىد جاللات-
لىرى قولىدا قىرىن بولدى . شۇنداق بول-
سىمۇ ، او اوزىنىڭ موجود دەورىدە قىرىن
بولۇشىدىن قورقماي مردلەرچە وطنىنىڭ خەلق-
نىڭ خصوصاً ياشلارنىڭ ئەشەدى دوشمەن-
لىرىگە تورلۇك ضربەلەرنى بېرىپ كەلگەن
ايدى . انقلابچل ياشلار تشكىلاتىنىڭ بولمىدى
كارانە - رەكەتلىرىگە اوز واقىتىدا دوشمەنلەر
مو اقرار بولغان .

انقلابچل ياشلار تشكىلاتىنىڭ يوقۇرى-
دا اينىلغان گروھلىرىنىڭ مغلوب بولىشى بىر
طرفدىن بىزگە آرتۇق ايجاش بولسا ، بىز
بىر طرفدىن اونۇڭ ايرادىسى ئىمتىلىك ئىچ-
رىدە ، ساواقلارنى بەردى . مەشۇ مردە
نە ياشارىمىزنىڭ اشىنى دواملاشتۇرۇش وە
مكەملەشتۈرۈش اوچۇن شرقى توركىستان
انقلابچل ياشلار تشكىلاتى دەورنىڭ طلبى وە
شرقى توركىستان ياشلارنىڭ عملى اھتىيا-
ھىغا موافىقلاشۇپ ياشلارنىڭ اوز تەشۋىشى بلەن
شەرىمۇر غولجىدا قايتىدىن قورولدى .

بتون شرقى توركىستان انقلابچل ياش-
لار تشكىلاتى قايتىدىن قورولىشى بلەنلا
دەسلەپكى قەدەمدە اوزىنىڭ اش نىشانىسى
بولغان 42 ماددىلىق نظام نامىسىنى ئۆزەپ
مەھكەمدىن اوتكوزۇپ ، شۇ اساسدا اش
باشلىدى . تشكىلاتنىڭ قورولغانلىقى ، ياش-
لارنىڭ بو تشكىلات اطرافىغا اوپ-وشۇشى
ھقىدە بتون شرقى توركىستان ياشلارغا

جەمئىيەت چەتلىك اشقا جەدى كىرىشتى .
 شرقى تۈركىستان انقلابچىل ياشلار
 تەشكىلاتىنىڭ مەركىزى كومىتېتى شەھەر مەز-
 غولچىدا قورۇلغاندىن كېيىن بىك آۋالاش-
 نى تەشكىلىي تەرىپىدىن تولۇقلاش ئۈچۈن كۈچ
 چەتلىك . تەتۈن شرقى تۈركىستان ياشلار
 غا مەراجىيەت نامە يېزىپ ، تەشكىلاتىنىڭ نىظام
 نامە ۋە باش قوللامىلىرىنى توزۇپ شۇنىڭ
 غا ئاساسەن تەتۈن تەشكىلاتىنىڭ دائىرىسىدە .
 نى كىيىن تەشكىلەت بىشلىدى . ئاز ۋەقەت ئىچىدە .
 مە مەركىزى كومىتېت قارمىقىدا بىلىم ۋەلا-
 ۋىتى بويىچە غولچە شەھرىدە 20 باشلا نەۋچ
 تەشكىلات (كىيىنكى ۋەقەدە 5 رايونلۇق كو-
 مىتېت ، چەتلىك نەزە ، سۈيۈك ، سوم-سول ،
 تۈنۈكۈز تارا ، نىلقا ، مەنغول كۈرە ، قىزىل
 كۈرە ، كۈنەس ، بۈرۈتتە ، آراشا ، جىك
 تەبىئەتلىك كومىتېتلار ۋە مەي تاغ بىۋاسى-
 طە رايونلۇق كومىتېتى ، ئالتاي تارباغاتاي
 ۋىلايەتلىك كومىتېتلار قورۇلۇپ ، رەسمى
 اشقا كىرىشتى .

تەشكىلاتىمىز كۈچۈرۈلۈك ياشلارنىڭ سىياسە-
 تى ۋە غايەۋى روھىنى بىر نوقتىغا ئويۇش
 تۈزۈش يۈز بىسىدىن نىظام نامەمىز بويىچە
 تەلىم - تەربىيە ھەرىكەتلىرىنى ، يول يۈرۈش-
 لارنى ، مەراجىيەتلەرنى كۈرەش ئورنى
 ۋە تارباغاتاي ۋىلايەتلىك كومىتېتدە « ئىن-
 لاپچىل ياشلار » گېزىتىنىڭ نەشر قىلىنىشى .
 لىرىنى يولغا سالدى .

تەشكىلاتىمىز خەلققە غەمخورلۇق قىلىپ ،
 تەشۋىقى ۋە تەبىئىي اشلارنى ئورۇندى .
 شى ، خەلقنىڭ بەئىزى ھەل قىلغۇچى مەسى-
 لىلىرى تەشكىلات ئارقىلىق ھەل قىلىنى ۋە مە-
 ارىسىدا تەشكىلاتىمىزنىڭ ئېرۈپ كۈرۈلۈپ ،
 خەلقنىڭ خەپرى ۋە ھەل قىلغۇچى بولدى .
 ئالغۇز انقلابى رايونىدىكى 3 ۋىلايەت خەلقى .

ئىگلا مەس ، قالغان 7 ۋىلايەت خەلقىنىڭ مە-
 دىقەتلىرىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدى . بۈيۈك-
 انقلابى رايونىدىكى قىرىنداشلار بىزنىڭ قاي-
 تۈرۈلگۈسى قىزى ۋە قەسىمنى تەشكىلاتىمىزغا
 ھەيىيە قىلىپ تەشكىلاتىمىزنىڭ ئىقتىسادىي تەر-
 فىنىڭ تولۇقلىنىشىغا غەمخورلۇق قىلىشى ،
 ئوندىن باشقا 7 ۋىلايەت خەلقىنىڭ ۋە كىلىملىرى
 ئارقىلىق تەشكىلاتىمىزنى تەبىئەتلىك ئەۋەتكەن
 لۈجە ۋە تەبىئەت نامەلىرى « كۈرەش »
 ئورۇنلىغا بولغان ئىشلىرى ۋە ئاۋ جەلپ قىلىپ
 مە تەشكىلاتىمىزنىڭ قورۇلىشىنى تەبىئەتلىك
 بىلەن كۈتۈش ئۆزۈملىرى ھەملى دەپ بولا
 لايدۇ .

تەشكىلاتىمىزنىڭ ئىقتىسادىي كۈن سەناب
 رۈنجانلىرى . مەلۇمكى تەشكىلاتىمىز مەستىل
 سىياسىي تەشكىلات بولۇپ ، ئىقتىسادىي جەھەتتىن
 فەقەت ئەزالىق بىرلىكىنى ئاساس قىلىدۇ . دۆلەت
 ئاپپاراتىدا بولمىغاندا ھېچ قانداق دۆلەت
 كۈرەشكە ئىگە ئەمەس . بۇ ھەقتە تەشكىلاتىمىز
 مەز يېڭى قورۇلۇش كۈنلىرىدە ئىقتىسادىي تەر-
 فىدىن مەلۇم مەدەنىيەت ئىشلىرىنى جەريەندە
 كىزىپ ئۆتكەن بولسا ، لېكىن تەشكىلات
 ئەزالىرىنىڭ قىزغىن ئىشلىشى ۋە تەشكىلاتىمىز
 مەمۇرىيەتلىك ھەمكارلىقىغا بولۇشى بىلەن ئىقتى-
 دى ئاساسىي كۈن سەناب مەسئەلەنىڭ ھەمىز
 تۈنۈتى .

تەشكىلاتىمىز قورۇلۇش كۈنلىرىدە مەلۇم
 سىياسىي مەسئەلەلەر ئۈستىدىن بىرەر ئىشنى
 ھەل قىلىشقا بىرەرلىك دەرىجىدە كۈچ چە-
 تىش ئىمكانىيەتكە ئىگە ئەمەس ئىدى . لېكىن تەش-
 كىلات كۈچىنىڭ ئۆسۈشى بۈگۈنكى كۈندە
 شۇ نەرسىگە ئېلىپ كەلدىكى ، مەيلى دۆ-
 لەت ئاپپاراتىدا ۋە خەلق ئارىسىدا بولمىسۇن
 خەلقچىل ھەرىكەت قارشى بىرەر مەنەبىر-
 كەت يۈز بىرىپ ، ياكى كەمچىللىك سىزىل

سە ، تشكىلات اعضاءلىرى تشكىلات مىدانىدا تورۇپ اۆنى مطبەئەدە ، سوزدە ، مەسلىسەدە ۋە تېگىشلىك اورۇندا فاش قىلىشقا قاتتىق ھەرقايسى ھەرىكەتدە تشكىلاتىمىز بارلىق اعضاءلىرى كۈچى بىلەن اش كور سوتۇپ كەلدى .

تشكىلاتىمىز اجتماعى اشلىرى بوزە - مەدىن بولسا ، فرونتىدىن قايتقان جەنگىۋارلاردىن ھال سوراش ، خەلق آرىسىدا تشوبقى اشلىرىنى اېلىپ بېرىش خىسۇصەت سايلامنىڭ خەلقچىل آسلىدا جارى قىلىنىشىدا تشكىلات اعضاءلىرى مىسئىل رەۋشە نامەنىڭ اعتقادىنى اۆزىگە جەلپ قىلىپ ، خەلقچىل ھەرىكەتدە اۆز كۈچىنى ەمەلىيەتدە كۆرسۈتۈپ بېرىدى . بۇ غەلبەلىك نەتىجىلەر موندىن كېيىن تشكىلات خىزمىتىنىڭ اوتۇقلۇق آلفا سۈرۈلۈشىگە ايشەنچ ھاسىل قىلدى .

12 ايلق جەريان اچىدە تشكىلاتىمىزنىڭ كېڭىيىشى ۋە اۆزۈك نېشانى بەلگۈلەنۈپ ، بايرىقى رەسمى قادىلىشى شەرقى تۈركىستان ياشلىرىنىڭ تارىخىدا مىللى كۈرۈلۈپ كەلگەن غەلبىدور . موندىن كېيىن تشكىلاتىمىزنىڭ اعضاءلىرى اۆز بايرىقى آستىغا تېخىمۇ زىچ تەپلۈنۈپ ، تشكىلات بايرىقىنى ابدى ھاۋالاغا ۋە اۆزۈك اوتۇقلىرىنى كېڭەيتىشكە آساسى ايمكانىلار تيارلاندى .

شەرقى تۈركىستان انقلابچىل ياشلىرى تشكىلاتى بىرنچى نۆۋەتلىك مىللى ولايتلىك كۈنفرىنسىيەنىڭ اوتۇلىشى شەرقى تۈركىستان ياشلىرى تارىخىدا بىلگى ضەيفە آشتى . ايللى ولايتلىك كۈنفرىنسىيەگە مەركىزى كۈمەتتە ۋە كېملىرى ، ايللى ولايتى طەسىرەلىكى ناھىيە ، رايونلۇق كومىتېتلەر ھەم ھەربى كومىتېت ۋە كېملىرى بولۇپ 106 نەفر ۋە كېل اشتراك قىلدى . كۈنفرىنسىيە بىرنچى غەنىۋار دىن 6 - غەنىۋارغا قەدەر اوتۇلۇپ ، 10 قېتىم كۈنفرىنسىيەنىڭ سەيىيە -

سى (اولتۇرۇشى) بولۇپ اۆتتى . كۈنفرىنسىيەدە مەركىزى كومىتېتنىڭ ايللى ولايتى بويىچە خىزمەتلەر ، ناھىيەلىك ، رايونلىق ۋە كېملىرى طەرىپىدىن ۋە ھەربى كۈمەتتە ۋە كېملىرى طەرىپىدىن بىر يىللىق خىزمەت اۆستىدە اكلاد قىلدى . ھەم مەركىزى كۈمەتتە رەئىس : سەداللا سىنى اللەپى سەسى بىانات بېرىپ اۆتتى . شۇندىن كېيىن ھەربى دەرەجىلىك تشكىلاتلارنىڭ خىزمەت سۈرەتلىرىنى رواجلاندۇرۇش اۆچۈن تشكىلى تشوبقى ، تەلىم تەربىيە ، سىياسى خىزمەتلەردە نى آفارتىش خىزمەتلىرى ، مالىيە اشلىرى ، تشكىلات انتظامى ، اعضاءلىق دوات ادا -

رەلەيدىكى خىزمەت فەالىيەتلىرىنى آشۇرۇش خىزمەتلىرى ، تشكىلاتىمىزنىڭ مىللى مەسئەلە ۋە اولكولوك ھۆكۈمەتكە نىسبەتەن فۇزىتسىيەسى ھەقىدىكى بىر قانچە اشلىرىمىزدا كۈرە قىلىنىپ نەتىجىلىكلىك قارارلار قېۋول قىلدى . كۈنفرىنسىيە آخىرىدا اولكولوك ھۆكۈمەت مەلۇم رەئىسلىرىمىز جەن قاسىموفقا ، ايللى ، آلتاي ، تارباغاتاي ولايت خەلقلىرىگە جەنۇبى شەرقى تۈركىستان خەلقىگە ، مىللى آزادلىق انقلابچىلارنىڭ جەريانىدا قەرزمانلىق كۈرسەتكەن خەلق قەرزمانلىرىغا ۋە انقلابدا شەھىد بولغان جەڭچىلەرگە ، ايللى ولايت والىيىسى ھەكىم بېك خوجاھەم ، مەلۇم والى ئەنۋەر اماندى ، ابولخېرى تۈرەلەر بىلەن بىرلىك بىر تەرىپى خەلپەلەرگە يېزىلغان مەراجەت ۋە تەبرىك نامىلار اوقۇلۇپ ، بولمىغانلىقى ھەمما بۇنىۋىدىكى كۈنفرىنسىيە بىرنچى نۆۋەتلىك بولۇپ ، بەزى كامچىللىقلار بولسىمۇ ، لېكىن تشكىلات خىزمىتىنىڭ موندىن كېيىن اوتۇقلۇق آلفا بۇكسۇلۇشىگە قەتلىك نەتىجىلەر بەردى . كۈنفرىنسىيە قارارلىرى بويىچە تشكىلاتىمىزنىڭ خىزمەتلىرى موندىن كېيىن تېخىمۇ غەلبىلىك رەۋشە آلفا سۈرۈلگۈسى .

شرقى تور كىستان انقلابچىل ياشلار تشكىلاتى ھەركىزى كومىتە تەرىپىدىن چاقىرىلغان 1 - نۆپەتلىك ايلى ۋىلايەتلىك كونفېرېنسىيەنىڭ قارارى

شرقى تور كىستان انقلابچىل ياشلار
تشكىلاتى ھەركىزى كومىتەتى 1947 نەچى
يىل 1 - غېنۋاردىن 7 - غېنۋا، غېچە، ايلى،
ۋىلايەتى بويىچە بارلىق ناھىيەلىك ۋە رايون-
لۇق كومىتەتلەر ۋە كىللىرىنىڭ اشئراكى-
بىلەن بىر نەچى نۆپەتلىك كونفېرېنسىيەنى اوت-
كەزدى .

كونفېرېنسىيە جەريانىدا ھەركىزى كو-
مىتەت ، ناھىيەلىك كومىتەت ھەم رايونلۇق
كومىتەتلەرنىڭ ۋە كىللىرى تەرىپىدىن بىر
يىللىق خىزمەتلەر اوستىدىن دا كىلاد قىلغاندىن
كېيىن ھەركىزى كومىتەت رەئىسى سىفى اللە-
يىنىڭ دا كىلادى ئىگلىنىپ نورغون مىذاكىرە-
لەردىن كېيىن كونفېرېنسىيەگە قاتناشقان
بارلىق ۋە كىللىرىنىڭ فەكرلىرى بويىچە توبە-
دىكى قارارلار قىچول قىلدى :

1 (قوراللىق قوزغالغان 3 ۋىلايەت
خەلق ۋە كىللىرى بىلەن ھەركىزى خەلق
ھۆكۈمىتىنىڭ ۋە كىللىرى اربىسىدا امضالانغان
11 ماددىلىق پ-ۋىتومىگە اساسەن شەرقى تور-
كىستان انقلابچىل ياشلار تشكىلاتى ھەركى-
زى كومىتەت تەرىپىدىن ، پۋىتومىنى ھەمىيە
قىلىش ۋە ھەمىگە آشوروش ھەققىدىكى مىراجى-
ھەتنى كونفېرېنسىيە تەرىپى دەپ تاپىدۇ .

2 (كونفېرېنسىيە 11 ماددىلىق پۋىتوم
ۋە اۋىزىغا اساسەن اعلان قىلغان سىياسى
پىروگراممىنى بىتون شەرقى تور كىستان
بويىچە خەلقچىلىق سىياسەت پىروگوزوشدىكى
دەستلەپكى قەدەم دەپ ھەسابلاپ ، اۋىسى

ھەمىگە آشوروشدا ھەم دائىم تيار اېكەنلىكى
نى بىلدۈردى . پۋىتومنىڭ ھەمىگە آشقان ھە-
لەدا شەرقى تور كىستان خەلقى اۋچون زور
منفەئەت يەتكۈزىدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ،
كونفېرېنسىيە پۋىتومىگە خەلق-قىلغۇچى-
لارنى ھەكس ھەك كەچىلەر دەپ ھەسابلايدۇ .
3 (شەرقى تور كىستان انقلابچىل ياشلار

تشكىلاتى مەستەقل بىر سىياسى تشكىلان
بولۇش بىلەن ھەقىقىي خەلقچىلىق اۋچون كو-
رەش قىلىدىغان تشكىلات بولغاشقا ، كونفې-
رېنسىيە يەرلىك ھۆكۈمەت اورگانلىرى بىلەن
فەقەت ھەقىقىي خەلق منفەئەتىنى ھەمىيە قىلىشدا
بولۇپمۇ 11 ماددىلىق پۋىتوم ۋە سىياسى پىرو-
گراممىنى ھەمىگە آشوروشدا تشكىلانمىز .
نەك - دوستانە مىناسەت ۋە بىرلەشكەن
شەينى ضرور دەپ تاپىدۇ .

پۋىتوم امضالانغاندىن بىويان ۋەتەن
بويىچە خەلقچىلىق ھەركەتنىڭ كېڭەيىشىنى ۋە
بىر قانچە اورونلاردا غەلبە قازىنىشىنى كۆز-
فېرېنسىيە ايرىمچە خەتەرلەپ اۋتۇدى . ھەمىيە
ۋەتەننىڭ جەنۇبىدە رەسمى ھۆكۈمەت تەرىپى-
لەرنىڭ ۋە ھەربى-مەمۇرىلەرنىڭ پۋىتومىنى
رەت قىلىشى - سەيلاپمۇ تۈسۈنۈلۈك قىلىش
ۋە شۇنىڭغا اۋخىشاش ھەكس ھەك كەتەرلىك دوام
قىلىشىنى ، بۇنىڭغا بو كۈنگىچە اولكولۇك
ھۆكۈمەت تەرىپىدىن فەقەت چەك قۇيۇلغانلىقى-
لىقىنى كونفېرېنسىيە تەجەبلىنىپ تەك كېلىدى
ۋە بو تۈغرۇلۇق غولجا تشكىلان اعضاءلەرنىڭ
1946 - يىل 5 - دېكابر دېكى قارارىنى اۋ-
رونلۇق دەپ تەسدىقلىپ اۋتۇدى .

پتی او- تپده قلغان خدمتی قناعت پهر لک
ده پ تپلاری .

3) کونفرینسیه مرکزی کومیتته
 ناک سولسی وضعینکه قاراپ توتقان تاکتیک
 نکلسینی و چقارغان مرا جعفرینی هم چا
 ریلرینی موافیق دهب ناپدی .

4) (مرکزى كومىتېتى طرفىدىن
ئوزولۇپ غولجا شەھەر اعضاى تەصدىق قىلىن
اوتكەن تەشكىلاتىمىزنىڭ نەزەم نامىسىنى
كونفېرېنسىيە « شەرقى تۈركىستان ئىنقىلابى
چىل باشلار تەشكىلاتىمىزنىڭ ۋەقەلى نەزەم نامى
سى » دەپ اعلان قىلىنى مەقوللايدۇ
3 - تەشكىلى باشلار ھەققىدە :

هر درجه لك تشكيلانلارنىڭ دا كىلادى
 و كىتىپ بارغان خىزمىتىنى تشكيللى
 قىلىپ بىر قانچە كامچىلقلار بارلىقىنى كۆر-
 سەندى . تشكيلاتىمىز اوچۇق خالدا حقيقى
 خىلقچىلىق مېدانىدا اشلىقلىنىۋاتىمىز او -
 چۇن . اوز دىئومىنى كىنگەيتىپ تشكيللىنى
 مستىكىلەشكە امكانىمىز بارلىقىنى ئەسكە
 ايلاپ تشكيللىمىزنى تېخىمۇ مستىكىلەپ اش
 اونومىنى ارتقۇرۇش اوچۇن كۈنئىزىنىسىيە
 قىرار قىلىمىز :

1) ھەر درىجىلىك پىلىنوم اعضاءىنىڭ
مىجلىسىنى يولغا قويۇلسۇن .

2) ھەر درىجىلىك تەشكىلاتلارنىڭ شىئە
تى كەڭەيتىلسۇن .

3) ولايتتمز بويديچه تشكىلات دثيره .
سپنى كېڭەپنئشكه پارىلار كورولسون .

(4) ھربى كۆمىنىڭ ، سەمۇل ، مەنقۇل ،
كۆرە ، چاڭ ئاھىيەلىك كۆمىنىڭ ئۆزىگە ئىشكىلى
يەنى بولمىغانلىقىدىن مەركىزى كۆمىنىڭ
ئىچىم چارۋىلار كۆرسىتىش . ئۆزىگە ئىشكىلى
كۆمىنىڭ يېڭى رەتەسىگە ئايرىمچە كۆر .
سەمەنچىلار بېرىلسۇن .

(4) کونفیرینسیہ فالش 7 ولایتوں -
دیگی بارلق یاش دوستلریمزك 11 ماددیہ
لق ہونوم و سیلسی پروگرامانی عملگہ
آشوروشدا ایلل بارغان قهرمانہ کورہشیگہ
خیر - خواہلق بلدوروب اوندی .

5) شرقی نورکستان انقلابچیل باش
لار تشکیلاتی انقلابی رایونلاردا اوچوق
الدا تشکیل بولوب اش ایلب بیرش وه
کیگه پئش فایدیلی دهپ حسابلايدو .

(6) سابق استبداد ھكومتىڭ قارا
سىياسىتى آستىدا خەلقىمىز ئادان و قالاى
ئورموشىدا باشاپ كەلگەنلىگى اوچون ،
تەشكىلاتىمىزنىڭ اوز آلدىغا قويغان رۇطىفە -
لارنى اوروئداشدا بارلىق ادارە باشلق -
لارنى ، خەمتچىلارنى و ئورالوك كىسەپكى
وطن پرور ضىيالىلارنىڭ و وطن پرور -
لرىمىزنىڭ تەشكىلاتىمىزغا بىقەندىن باردە
بولوشىنى مەم دەپ بەلگولەردى .

2 - مرکز کومپوٹ

حقیقہ :

شرقی تورکستان انقلابچیل باشلار
تشکیلاتى 45 - یلی نویابدە غولجا شەر
باشلارنىڭ تەشۋىش بىلەن قايتىدىن قو
رۇلۇپ بىر يىل دوامىدا غولجا ، چۆچەك
الغاي ۋايتلىرى بويىچە تشكىلاتنى مەستە
كەلەب اش اياب يېرىش بىلەن ابلې ۋايتە
لىك كومىتېتىنىڭ خەتتەنمە بىرگە ابلې
كەلدى . ابلې ۋايتلىك كۈنقىرىنسىيەسى
كومىتېت خەتتە تارار قىلىدۇ .

1) (شرقى نور كسنان انقلابچىل بىلەن)
لار تشكىلاتى مەركىزى كومىتېتى اېلى و.
لاينايىك كومىتېتىنىڭ خىزمىتىنى بىرگە اېلىپ
بېرىش توغرىسى دېپ تېپاسون و ھازىرغا
قىيىنچىلىق ساقلاپ تۇرىدۇ .

(2) مركزى كومىتېتنىڭ ايللى ولا -

سان ۱

5) (ناحیه لک ، رایونلوق کومیتیلر -
ملک سایلیمی اوتکوزولسون . بوتوغرولوق
آیرم پول بوروق کور-وتیش مرکزی
کومیتیتقا تابشورولسون .
ک. اشکەن خەلقچیلوق

6) تشکيلاتىمىز مەركىزىي شەكىلدە خەلقچىلىق
ئاساسىدا بىرلىككە ئېرىشىش قاتتىق ئەسلىھە نو -
توب ، ناھىيەلىك ، رايونلۇق كومىتېتلار
مەركىزى كومىتېتىگە ۋە ئەزالارغا خىزمەت ۋە
كامچىلقلار ئۆستىدە سىستېمىلىق داۋاملاشتۇرۇش
يېرىش ئېلىنىش يولغا قويۇلسۇن

4 - انتظام حقیقہ :

[illegible]

(1) هر درجه يك تشكيك (تلا) و اعضا-
لار او تشاقتا كور سوتولگه وظيفه . ترتيب
النظامها فتنه في رعايه فلسفون و عملگه
اشورسون .

(2) هر درجیلك تشکیلاتلار بارلق
اعضالارنی تشکیلات خدمتیگه قانناشتوروش
امکانینی همه چاره لرنی کورسون .

(3) هر دريچيلك تشکيلانلار اوزلر بگه
بي واسطه بويون سونغان تشکيلانلار
اوستيدين تکشوروش و نتيجه چقریب اعلان
قلب توروش اشلاری کوچلوك پورگو .
زولسون

(4) جمعیت احوالی ، تشکیلات خدمتی
و اعضا لارنگ عمومی هم خصوصی کامچہ -
ملقاری اوستیدہ مذاکیرہ ہم نفیر - نفہ
دیر اشہ کوچلوک یورگوزولوب ، اوز
وقتیدا (اوستاف و مرکزی کومیتیت
کورسہ تمبسی بویبچہ) تیگشلیک چاریلار
کورولوب تورولسون .

5 - اعضا تعلم تربیتی

: ٥١٢

تشکيلاتهمزك بارلق خدمتلىرىنىڭ او.

توقلوق بوليشى ، اعضالار تعلم . تربيهسى
تولوق يولغا قويولوشىغا مناسبلىك بولوشى
بلەن بىرگە اوز - اوزىمىزنى اداره قىلىش
حقوقيىنى قوللىمىزدا ساقلاپ قىلىش اوچۇن
جەمئىيەت خىزمەتلىرىنى اوتۇرغۇلۇق قىلىشدا تە -
لىم - تربىيەنىڭ لازىملىقىنى ، خەلقىمىزنىڭ ئىش -

(1) مرکزی کومبیت اور گالی
ہواخان «کورہش» ژورنالی ہر آئی ساین

تەجرىبەسىنى اشۇرۇش ۋە كېرەكلىك بىلىم
آرتۇرۇش ئۈچۈن 1947 - يىلى قىسقا مەدەنىيەتلىك
2-ئىنقى كورس تەشكىل قىلىنسون .

(8) 47 - يىلى ولايتىمىزدىكى ئەزالارنىڭ
ئىچىدە ساۋادسىزلىق ئۈگۈنۈلسون .
6 - ئىشۇپقى ئىشلار

ھەقىدە :

تەشكىلات ئەزالىرىنىڭ خەلق ئىچىدە ئايلىپ
بارىدىغان خەمتەللىرىنىڭ بىرى ئىشۇپقى -
تەرىپى مەسئۇلىيىسى ئاستىدا ھاكىمىيەتنىڭ قارا
سىياسىتى ئاستىدا خەلقىمىز ئادالەت قىلغۇچى ئور -
موشىدا كەلدى . بۇ ھەۋال ئىشۇپقى ئىش -
نى بىنەمۇ كۈچلۈك تەلەپ قىلىدۇ . ئەمما بىر
يىللىق جەرياندا جەمئىيەت تەلەپىگە نىسبەتەن
ئىشۇپقى - تەرىپى مەسئۇلىيىسى ئاستىدا
خەلىق كەمچىللىقلار ئۆتتى . كۈنقىرىمىسى
ئىشۇپقى - تەرىپى مەسئۇلىيىسىنى ياخشىلاش
ئۈچۈن قارار قىلىدۇ :

1 : ۋەتەنمىزدىكى بۈگۈنكى خەلقچىلىق
ھەركەتنى كېڭەيتىش ۋە مەسئۇلىيەتنى ئۈچۈن
بۇ ھەركەتنىڭ مەقسىدى غەلىبە قازىنىش
شەرتلىرى ئاستىدا خەلق ئىچىدە دائىم
كۈچلۈك ئىشۇپقى يۈرگۈزۈلسون . بولۇپ -
مۇ مەدەنىي مەھارەت ، ساغلاملىق ساقلاش ، مەدەنىي
مەھارەت ئۆزلىرىنى مەسئۇلىيەتنى يۈرگۈزۈش
ئىشۇپقى - تەرىپى قىلىش ھە - بىر ئەزالىق
كۈندۈزلۈك ۋە ھەپتىلىق بولۇپ مەسئۇلىيەتلىك
2 : قوراللىق ئورۇش ئايلىپ بارغان

3 ۋەلايەت خەلقى بىلەن خەلق ھۆكۈمىتى ئارىسىدا
سېلىپ تۈزەلگەن پۈتۈمىنىڭ كېلىپ چىقىشى
ۋە ئۆزىگە ئەھمىيەتنى چۈشەندۈرۈپ ، ئۆزىگە
ۋەتەنمىز بويىچە ئەلگە ئېلىنىشىنى ئەمەل قىلىشقا
كورەش قىلىنسون .

ب : ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلاردا ئۆز
لۈك كىرىم ئورۇنلارنى مەھسۇل قىلىنسون .

چەت ئورۇشنى تەلەپ قىلىش بىلەن ھەر
تۈرلۈك سىياسىي ۋە كەسپچىلار بېسىملىق
تەلەپ قىلىنسون .

(2) ئەزالار تەلىم - تەربىيەسى ئىش -
كېلىت نەزەم نامىسىنىڭ 2 - ماددىسىغا ئاساس
سەن ھەقىقىي خەلقچىلىق ئاساسىدا شەرقىي
تۈركىستان خەلقىنىڭ پارلاق ئىستىقبالى ئۈچۈن
كورىشىدىغان خەلق خەمتىگە ئىگە ۋە ئۆز -
ئىشۇ قاتنىشىدىغان ساغلام بىلەن قاتنىشما
ئىرادىلىك ياشلارنى تەربىيەلەشكە قارىتا -
سون . بۇنىڭ ئۈچۈن ۋەتەنمىزدە يېڭىلاش ئور -
كېلىپچىلىق ئولۇق تەلەپ قىلىناتقان بۇ مە -
گىلىدە بارلىق ئەزالار ئۈگۈنۈش ئىشنىڭ
ئاساسى بولغان كۈرۈك مەھسۇللىرىگە ۋە -
مەلىكىسىگە مەھسۇللىرىگە ئولۇق قاتناش -
سون .

(3) ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلار ئەزا -
لىرىنىڭ خەسەسلىق ئۈگۈنۈش ئىشنىڭ قوراللىق
دەت قىلىپ رەھبەرلىكنى ۋە تەكشۈرۈشنى ئا -
لىپ بارىنسون .

(4) غەمە ئىچىدە ئىشۇپقى - ئور -
غەپ ئىشۇشنى ئايلىپ بېرىش ئۈچۈن تەشكىلات
ئەزالىرىدىن ئايلىپ ، ئۆزىنى ئىشۇپقا -
چىلار يەتەكچىلىك سەننى كېڭەيتىشكە
ھەركەت قىلىنسون .

(5) ئەزالارنى ساغلام بىلەن قىلىش
مەقسىتى بىلەن تۈرلۈك جەمئىيەت تەربىيە
يۈرگۈزۈلسون .

(6) ئەزالارنىڭ ئۆز - ئۆزىدىن بىلە -
مىنى ئارتۇرۇشقا ئەمكالىيەت توغرىسىدا بىر -
بىر ئۈچۈن ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلار چارىلار
كورۇپ قاراش خەسە ۋە گېزىت ئىش
قېلىشنى تەشكىل قىلىنسون .

(7) تەشكىلات ئىشنى ئايلىپ بېرىش

ش . ت . انقلابچل ياشلار تشكىلاتى
مر كزى كومىتېتى دىنچى نوبىتىك ايلى
ولايتلىك كونفرېنسىيەسى . 1947 - يىل 7 غىۋار

س : ناحىيەلىك رايونلۇق كومىتېت .
لەر اۆز - اۆزىنى قانداش بىلەن امكانى .
تىكە قاراپ مر كزى كومىتېتىگە اقتصادى
ياردەمدە بولسۇن .

كوچارە قانلىق ۋەقە

(بۇ ۋەقە ايناتىك كىشىلەرنىڭ ادارەمىز گە بەرگەن خېرىدىن قىسقارتىلىپ يىزىلدى)
- بىز آنا - بابا بىزىدىن تارتىپ
كوچارەدا اولتۇرۇشنى 150 مىڭ خەلق اوسى
تىدىن واشلىق ۋەزىپەسىنى اوتەپ كەلمەك
تىمىز . بونامىز يالغۇز كوچارەدا ياكى
اورومچىدىلا امەس ، بىلكى جوشگوداداروش
توشىدىن تارتىپ جاك ۋەيدەن جانغىچە مە .
لوم و مشهور بولۇپمۇ حاضر جاك ۋەيدەن جاك
اوبدان بېلىدۇ . . . حاضر ياشلار بىزىمىز ھەك
مىت قانۇنىدىن چىقىدى . ھەكومتىكە تىددى .
لاتەلىدىن ياشلار تشكىلاتىنى قوردى .
بونىغا 15 كىشىدىن عبارت ھىيىت اعضاءى
سايلانغان ايدى بويىتىت اعضاءىنىڭ اچىگە
مەن بىلەمى كىرىپ قالغان ايكەنمەن . مەن
حاضر توبە اوقۇپ اوزەمنى بو خەتلىق بول .
دىن چەتكە تارتىم ، بىز ايدى ياشلارنىڭ
اوزەمىلىگە قويۇپ بەرسەك بىزگە اش تىد .
پىپ بېرىدۇ . شۇنىڭ اۋچون مەن وگوز
دىن باشلاپ ياشلار تشكىلاتىنى تارقىتىش
اۋچون بەل باغلاپ مىدانغا چىقىم . اگەر
اونداق قىلىساق ، اولار اش تاپسا ، اڭ
اۋال مەنى اندىن يورت چوڭلىرى - سىز
لارنى ھەكومت توتۇپ جواپقا تارتىدۇ . شو
نىڭ اۋچون سىز آخونۇم يورت چوڭلىرى
بو « بالا » نى تارقىتىپ اينىشكە چوڭ كوچ
چىرىپ ، چوشەنمىگەن خەلققە تشويىق قىلىگە
لار . . . مەن سىزنىڭ اۋچون تارتىلاردا
يورون كىرىپ قالغانلىقىم اۋچون توبە قىلىم
باشقىلار مەندىن اولگە آلسۇن . توبە قىل
سۇن ، بونى اوبدان چىكىڭلار و چىكىشىڭىز
لار لازىم . . . دەپ سۆزىنى توختۇتتىدۇ .

كوچارە ناحىيەسىدە اولتۇرۇشلۇق دا -
ۋوت مەمەت حاجىم خواجە بىلىسى واشلار اۋ -
لادى ايدى . اونىغا واشلىق عنوانى اۋچىك
شك ۋەتەن بىز شىرى تور كىستانغا كەلگەن .
دىن كىيىنلا تەككەن شونىڭ اۋچونۇم اۋ ،
اوزىگە واشلىق عنوانىنى بەرگەنلەر قاندى .
سى اۋچون فولىدىن كەلگەن بارلىق اشلار -
نى قاب كەلگەن ايدى .

داۋوت ۋاڭ مىلى آرادللىق انقلابىمىزنىڭ
كوچارە خەلقىنى كوچى ارقىسىدا تۈزۈل -
گەن توختامدىن كىيىن ، اۆزىنى وطنىمىز
بويىچە خەلقنى سىلىتىپ تۈلۈق يورگۇ
زۈلۈشى اۋچون بەل باغلىغان مىرلارنىڭ بىرى
ھسابلىغان ايدى . اما خەلقىنى ھامى اڭ -
بىللار بىنە اونىڭ بورونقى خەتلىك جىرىكەت
لارنىڭ اۋچى ايلېشىنى كۆرسەتمەكە .

داۋوت ۋاڭ اولكولوك ھەكومت قورۇل
غاندىن كىيىن بىلەن 1946 - يىل اۋكتەبىر
ايدىدا اورۇمچىگە بىرىپ قايتىپ كېلىدۇ .
15 كۈنلەردىن كىيىن مەمەن خانەسىگە نا -
ھىيەك ھاكىم (شەنگۈەن) نى ، جىگىساجۈي
جوجىڭنى كوچارە ناحىيەسىدە تورۇقلۇق خە
طى چىركىرىنىڭ باشلىقى تەمەن جاشىنى
ادارەلەر مەمەن باشقارمىنى بەرلىك آخونۇم
لارنى و اولارغا قوشۇپ ھامى سودىگەرلەر -
نى ، يورت مەتبىر ، بىزى باشقارمىنى
چاينىغا ئىككىپ قىلىدۇ . چاينىغا كەلگەن مەمەن
لاردىن قاندىلىنىپ تورۇپ .

بوسوزلەر دەستورخانىدا اولتارغان.
لارنىڭ بەغبارىگە نھايت خوش بېقىپ ،
داۋوت ۋاشنىڭ سوزىنى قوۋەتلەيدۇ .
بوسوزلەر كويچولوككە خەنجەردەك ساند .
چىلغىلىقدىن عبداللاملا ، اسمائىل شاڭجاڭ
ۋە باقى دۈب بېگىلار نازايلىق بىلدۈرۈپ :
— باشلار تىكىلاتى قورۇلۇپ ، بىزگە
فايدىسى تەگسە — تەگدىكىن ؛ ھېچ زى-
يىنى تەككىنى يوق . ايشىنەزكى اوبىزگە
« بلا » ئەمەس ، بىزگە بخت يەتكۈزۈپ
بېرىدۇ زىنى قىچقىرىپ آلدېمىزغا
بىر ئاق پولونى قوبۇپ ، شوسوزلەرنى
ئاماقچى ئىكەنسەندە ، اونداق سوزلەرنى
قايدىغان كىشى بولساڭ ، ميدانغا چىقساڭ
بولمايدۇ دېشىدۇ ۋە غىبلىنىدۇ .
شەجاڭ دىڭ سوزلەپ حقۇقىنى كورسۇ-
تۇدۇ . داۋوت ۋاشنىڭ سوزىنى مەقۇل
كورۇدۇ . ايك آرىدا جياڭ ساجوى جو-
جىڭى جاڭ :

— بولمايدۇ چۈشەنگەن كىشى ايكەن .
دىدى ۋاشنى كورسۇتۇپ . بىشقىلار بو-
نۇڭدىن اوانگە آلسون . اوگونلىككە خەلق-
نىڭ فكرىنى ئىياش اوچون « ھورون باغ »
دا مچاس آچەقچىمىز . بونۇڭغا بىتون خە-
لق قاننىشىدۇ . سىلر خېردار بولۇپ شو-
نۇڭغا قاننىشىڭلار — دەپ سوزىنى آياق-
لاشتۇرۇدۇ . مېھمانلار قاننىشىدۇ .

تاك آتتى (بوگون نوپارنىڭ
كونى بولوشى كىرەك) هوا تونوق .
كونى نوراب آلفان بولوتلار نھايت دە-
شتلىك كورۈنەتتى
بوگون « ھورون باغ » دا مجلس
ئېچىلىدۇ . ھەكشى مچاسدىن خوشھاللىق

كۈتمەككە . نېمىشكىدۇ كۈچاردا مانەم بو-
رىغى پورايدۇ
ساعت 11 بولدى . « ھورون باغ »
شەر خەلقى ، يىزىلارنىڭ چوڭلىرى بىلەن
لىق تولدى . بو ۋەتەنچە دىڭ شەجاڭ ،
جاڭ جو جاڭ ، لېۋتۈەنجاڭ ۋە داۋوت ۋاش-
لار باشلىق ادارە باشقارمۇ يېتىپ كەل-
دى . اولار ۋە يورت چوڭلىرى صحنىگە
چىقتى . كۈچاردا تۇرىدىغان عىكرلار مې-
دان چوربىسىدە قوراللىرىنى ياللىڭاپلاپ ،
پولىمۈنلارنى جۈندەپ ، ياشچىكلاردىن اوق-
لارنى چقىرىپ خاھارلققا كوشىدى . كو-
چىلارغا ۋە شەرگە قورۇلغان ھەر — بىر
پۈتەيلەرگە خى شەرنىڭ اوب — چورى-
سىگە عىكرلار قويۇلدى .

باغقا يېغىلغان 10 مىڭغا يېقىن خەلق :
« بىزدىن فكر آيدىكەن ، بىز اوز فكرى-
مىزنى توغرا بېرىشىمىز كىرەك » دەپ
سوزلىشەتتى . ياشلار تىكىلاتىنىڭ بو-
گونكى گىزىتىمۇ خەلق آرىسىغا نارقا-
لىدى . خەلق بونى قارشى اياپ خوشال
اوقۇش بىلەن مشغول بولۇشتى
مچاس اېچىلدى . ايك آۋال داۋوت
ۋاڭ سوزگە چىقىپ اوز سوزىنى ياشلار
تىكىلاتىنى نارفىتىش حقىدە باشلىغان اي-
لىدى ، خەلق طرفىدىن :

— وطن خائىننىڭ سوزىنى آڭلىماي-
مىز !
— بونداق نصىحت بىزگە كىرەك ئە-

مەس !
— سوزۇڭنى توختات !
— چىرىش صحنىدىن خائىنلار
دېگەن چوڭلار ميداننى باڭراي-
بو سوزنى قوۋەتلىگەن آلفىش ھورلا-

« نەمە روھىنى كۈتەردى .
داۋوت ۋاڭ خەلقنىڭ ياغدۇرۇپ اۋقان
لەنتىگە چىدىماي مو كۈرەپ يىغايۋەتتى .
ۋە سوزىنى توختۇتۇشقا مەجبۇر بولۇپ ،
صحنىدىن چۈشتى .

بۇ ۋاقىتتا مىدانى قورشاپ آلمان
چىرىكلەر قوراللىرىنى خەلقكە قارىتىپ فقط
بويۇقلا كۈتۈپ توراتتى . لەيكىن خەلق
بۇ ھەيۋەدىن قورقمىدى .
ئۇندىن شەنجاڭ ، جوجاڭلار سوزگە
چىقىپ خەلقنىڭ فېكرىنى ئايلاندى ، داۋوت
ۋاڭنىڭ « ئارتىست » لىگىنى قوۋەتلەپ او-
زۇندىن - اوزون سوزلىدى .

ساعت 4 مىڭگىلى بولغاندا تۈەنجاڭ
سوزگە چىقىپ شەنجاڭ ، جوجاڭلارنىڭ سو-
زىنى ، باشلىدى - آياق تىكلەشقا ك-
رىشكەن ئىدى ، خەلق طرفىدىن :

- بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ بولدىق -
بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ بولدىق ،
- فېكرىمىز ، تۈگۈپ كەتتىق ،
بولمىسا قايتىمىز دېگەن آرازلار چىقىپ مې-
داننى كۈتۈرۈۋەتتى . شۇ آرىدا « فاك »
دېگەن بويۇق بىرلىدى . مىللەتلەر ، پولى-
مونلار توشۇ - ئۇندىن خەلقكە كەل-
دى . خەلقكە يېڭا ، ھەممىسى يەر بېغى-
لىدى . شەنجاڭ ، تۈەنجاڭلار بولسا تاماشە
كۈرۈشى . صحنىدە اۋتۇرغان پورت
چوڭلىرى ۋە آخۇنوملار اۋستەل آستىلارغا
اۋمۇلاب كىرىشتى . پولىمونلار بىر دېسكا
اۋق چىقارغاندىن كېيىن بىر پەس توختى-
دى .

خەلق ئارىسىدىن « اولسەك شەھىد ،
قالساق غازى » ، « جالادىلارغا ھۇجۇم » ،

« آلمانىڭ » دېگەن كۈتۈرۈلگەن آرازلار
بىلەن كۈپچۈلۈككە غېرىت كىرىپ بىلىش
كۈتۈرگەن ئىدى ، يەنە بىردىن پولىمون-
لاردىن اۋت اچىلىپ كەتتى . اوزۇندىن
كېيىن توختىدى . خەلق اوز اۋىللىرىگە
قىچىشقا باشلىدى . اطرافدا خوتۇن ۋە بال-
ىلارنىڭ يىغالىرى آڭلىناتتى ، مىداندا فاز-
غا مىدانىگەن كىشىلەرنىڭ اڭلىرىمۇ آڭ-
لىناتتى .

مىدانلىكى اۋقنىڭ آوازى اشنىداش
بىلەن تەڭ بتۇن شەھىر دىكى عىسكىرلەرمۇ اۋق
ئانتى . بىردىن اچىلىپ كۈچەر شەھىرگە ھى-
بى ھەلەت پەيدا بولدى . بۇ ھەيۋەت ھا-
لەت قوسى - يەنى خەلقنىڭ قورقۇپ تا-
لاغا چىقالماسلىقى 8 كۈن دوام قىلدى .
بۇ آنۇدا 9 كىشى اولۇپ 7 - 8 ك-
شى يارىدار بولدى . شەھىر بولغانلار كە-
يىق ھىر مەن - كاسىب ۋە يىزىلقلار بو-
لۇپ ھېچ قانداق گىناھى يوق كىشىلەر ئى-
دى .

مەكۇر 9 كىشىنىڭ جىسىمىنى ئەر-
سى شەنجاڭ باشلىق پورت چوڭلىرى مې-
داندا تەكشۈرۈپ كۈرۈپ ، شەنجاڭ اول-
گەنلەرنىڭ عائىلىلارگە 100 مىڭ دوللاردىن
پول بەرمەكچى بولدى .

لەيكىن شەھىرلەرنىڭ عائىلىسى « بىز -
گە 100 مىڭ دوللارنىڭ كەمەك ئەمەس ،
پورت - جەمەت مېۋىسى - شەھىر قىلسا ،
شۇ يېتىدۇ » دېيىشتى . شەھىرلەرنىڭ عا-
ئىلىسىدىن بىرى غۇبىلىنىپ :

- بىزگە بېرىدىغان 100 مىڭ دول-
لارغا جىناپى شەنجاڭ ، تەيىيىڭگە خەي ،
پايدىق ايلپ بىرىك - دېدى .

بازاردا آشلىق كام ، بارارغا چىققان بىر .
ايكى تاغار آشلىقنى خەلقلەر 5 ، 10 جىگە
لاب بولوشوب آلىدىغان بولغان .

آنودىن كىيىن داووت واڭ 3 - 4
قوراللىق چىرىككە ايگە بولوب ، شو چىد -
رىكلەرنىڭ جىمىيىسىدە سانلانماكتا ۋە بو -
رونقىغا نىسبەتەن داووت واڭنىڭ ھەممەسى
خطاي متەئەب كۈچلەرنىڭ آلدىدا كو -
تورولمە كەدە .

آنودىن كىيىن خەلقنىڭ ئىزىلىشى بو -
رونقىغا قارىغاندا كۈچەيدى . آما ياشلار
تەشكىلاتىنىڭ ايشى توختاب قالغىنى يوق .
بورونقىغا نىسبەتەن قانتغراق دواملىق سو -
رەتدە اوڭ ايشىنى بىجرەمە كچى .

يوقوردىكى قانلىق ۋاقىئەنى ۋە قانۇن -
سىز سولاشنى زورلوق - زوملوق اشلار -
نى خەلقلەر اولكولوك ۋە ويلايتلىك ھەكۈمەت -
لەرگە مەلۇم قىلغن بولسىمۇ ، 10 - دىكا -
بىرگە قىدر جۈابى بولمىغان .

قىرىنداشلار !

ھازىر كۈچەر ناھىيەسىدىكى استىباد
قالىپلىرى بو قانلىق ۋاقىئەنى ئوغىرىدى .
خەلقنى بى گناھ قاماققا آردى . زىرلوق ،
زوملوق اشلەتتى . آما قىتەن ايشىمىز -
كى اواستىباد قالىپلىرى خەلقچىل عدالت
سۈدى آلدىدا قانلىق جۈابقا تارتىلىدۇ .

« ع . ا »

(انقلابى شەرقى تۈركىستان گېزىدە -
تىدىن)

شەيدىلەرنىڭ جىسدەرنى يۈرت خەل -
قى مانەمدار بولوب ، كومۇشى . شو -
كونى كەچ ياشلار تەشكىلات (بو تەشكى -
لات خەلق يىغىنى نامى بىلەن بولغان)
رەئىسى ھامىد غەزىنى ۋە خەلقچىل ياشلار -
دىن شەيدىر ساقچى ئىدارەسىنىڭ مەلۇمىن
باشلىقى تاش مەھمۇد ، غەزىز يۈسۈپ ، غە -
مەلۇز ھامىت ، غەمەللىدىر ، غەمەل -
اسمەل شەيدىلەر ، مەھمۇد ايمىن ۋە باشقا
ياشلار بولوب 17 كىشىنى قاماققا آردى ،
شەيدىر ، توقسون ، ناھىيەلەردىن يەنە بىر قانچە
چە ياشلارنىمۇ قاماپ قويدى . خەلق بو -
لارنى سوراپ بارغاندا ، رېئاكسىيونلار -
دىن « سايلام اوتكەندىن كىيىن چىرىيۈپتە -
تەز » دىگەن جۈابنى آردى .

آنودىن كىيىن ناھىيەلىك ھەكۈمەت اس -
تەبىداتى ھەكۈمەتنى ، چىرىكلەر زورلوقنى -
ئىخىمۇ كۈچلەندۈرىدۇ . مۇئەللىم : چىرىك -
لەر بازاردىن بىر نەرسە آلماق بولسا ،
اوزى خەلىپىنىڭغا ايلش ، اگر قارشى -
سوز بولسا اورۇش ھەلەتلىك اۋغىشاش
اشلارنى قىلدۇ .

كۈچەر ناھىيەسىدە دېھقانچىلىق مەھسۇ -
لاتى اوز ناھىيەسىگە يەنەلا كىردى . كى -
يىن بو آشلىقلار چىت يەرلەرگە (ارۇم -
چى ، قارا شەرلەرگە) ماڭغوزولغاندا ،
خەلق كۈچى بىلەن بو آشلىق ماڭغوزۇش
ايشى بىر قىدر توختىغان ايدى . آنودىن
كىيىن مېڭىش يوللار كەڭ اېچىلدى .

شۇنىڭ نەتىجىسىدە بىر چارەك اون (24
قداق ھسابىدا) 2200 دوللارغا چىققان .

1946 - 5 - دىكابىر دە بىتون شەرقى تۈركىستان انقلابچىل ياشلار تشەكىلاتىنىڭ غولجا شەھەرلىك كاميىتت اعضالارىنىڭ يىغىنىدا قىلغان قارار

دىكى استىداد ھاكىمىيەت طرفدار مەمۇر
و ھەربى قىسىملارنىڭ فقط عكس اشىرىياتىچى
عكس ھەرىكەتچى ظالمىلارنىڭ مەنەئىي اوچۇن
يۈرگۈزگەن قارشىلىق سىياسىتىنى آرقاسىدا
3 آيدا توڭتۇشكە تىگىشلىك بولغان سايلام
مۇشۇ كۈنگىچە تەمىنلەنمىدى. ھەتتا اعضالىرى
دولت و شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ بىخەتەر
اوچۇن اشلىشكە قىسم بەرگەن ھۆكۈمەت تەجەبە
لاشقان اورۇمچى شەھرىنى آلساقمۇ بۇ اش
نەزەرى سەرس بىرماندا. باشقا اورۇنلارغا
نەمۇنە بولىدىغان مەركىزى ادارەلەردە مەسئۇل
خەلپەلەر اولتۇرغان يەرلىك ضىيالىلار سانى
10 فائىزغىمۇ يەتمەيدۇ.

قىسقىسى يانچىلىق طاقتى خەلقنى چەككە
يەتكەن خەلق تەلپىنىنى ھەل قىلىشنىڭ ئاساسى
لىق چارەسى سابىق ظالم ھاكىمىيەتنىڭ خەلقنى
ئىزىش 'اولتۇرۇش' قورقۇتۇش يولى بىلەن
بۇ سۈندۈرۈش قورالى بولۇپ كەلگەن
ادارەلەرنى ئوزگەرتىپ، ئەزگۈچىلەرگە مە
لايلىق قىلغان خەلپەلەرنى قوغلاپ ايىپ
اورنىغا خەلق سادىق خەلپەلەر قىلىدىغان رازە
لاردىن يىگىدىن قورۇش اشى دولت آپە
پاراتىنى خەلقچىللاشتۇرۇش ھەرىكەتى غەزەپ
لەينارلىق درجەدە سۈست كېتىپ بارماقتا.
بۇ اشنىڭ ئوزاققا سوزلۇش آرقاسىدا خەلق
نىڭ كۆپ زارلاقان ھاكىمادە سەنەپچى
ادارە، غەلىبە ادارەلەر، انقلاب و يەتمەيدىن آزال
نەمە قىلغان بولسا ھازىرمۇ كۆپ اورۇندا
شۇنى قاماقتا عدالتلىك پاراخۇرلىق 'اۋە'

مىلى آزادلىق اوچۇن قوراللىق قوزغۇ-
لڭ كۈنەرىگەن اوچۇن رايىت خەلق و كىلەر
بىلەن مەركىزى خەتەي ھۆكۈمەتنى ئوتتۇرسىدا
مەخلىلەن بىلەن بىلەن قانغاققا 5 آي
تولۇش مەنەئىي بىلەن بىلەن غەمگە آشقان-
لەيغىنى مەزكۇرە قاپ بولۇش اوچۇن يەنە
خەتەن بىر تەشكىلات اعضالىرى، و تەمىن بويى-
چە بىلەن خەلق بولغان تۈۋەندىكى اشلىرى-
نىڭ دارۇم تەلپىنىنى ئىلان قىلىشقا كە-
لىشەدۇق.

1 - ھۆكۈمەت سىياسىتىنى خەلقچىللاشتۇر-
تۇرۇشنىڭ 1 - ئاساسلىق قەدەمى بولغان
دولت ادارەلەرنى يەرلىك خەلق ئوزى ھە-
مەت قىلىدىغان، ايشىنىدىغان اشچان ضىيالى-
لاردىن تەشكىل قىلىپ خەلقچىللاشتۇرۇش اشى
كەچۈرۈشنىڭ درجەدە ئارتقا سوزۇلماقتا.
و تەمىن بىلەن سايلەنشىغا، خەلق
يەرلىك مەمۇرلەر و ھەربى قىسىملار تۈسۈن-
لەپ قىلماقتا. ئوتتۇرىدىكى قەتئىي استى-
داد ھاكىمىيەتكە سادىقلىك كۈرسۈتۈپ خەلق-
نى زار بىلەن جەلسەلىق قىلىپ نەزەردە-
تۈرگەن پارىكىنا غەزەپ يەرلىك مەمۇر-
لەر طرفىدىن ھەمەيە قىلماقتا و يەنە تەكلى-
مە كەدە سايلانغان باشقا قىسىملىق ھەربى قىسىم
لەر قولدا جەلپەپ بارلىغىدىن فائىدەلەن-
پ خەلق مەنەئىيگە خەلق بولغان بۇيرۇقلارنى
يۈرگۈزۈش قورالى قاپ بولغان اشلىمە كەدە-
مەنى بىر جەيلاردا خەلق تەلپىنى بىلەن سايل-
لانغان كەشەر ايىپ تەلپەنماقتا. ئوتتۇرى-
دا

رياقى قىلغۇچى قەش و ھىندىلار موشو
كونجىچە دوام قىلماقدا .

بىتم فقط اوچ ولايتىدە تولا قىلغۇچىلار
مەككە . باشقا يەرلەردە بولسا ئىككىنچى
لىقى يەنە قوشۇمچە دىنى سىقىلارنىڭ رواج
لىنىشىغا ، علاقە ئىشلىرىنىڭ بىكى تىلدا يور
گوزولمەسلىكىگە سەبب بولماقدا .

2 - جەنۇبىدىن كەلگەن وكىللارنىڭ
خىسسىي سوداگەرلەرنىڭ و اورومچى گىزىتە
دە بېسىلغان خىبرلارنىڭ خىلاسىگە قارىغاندا
دا جەنۇبدا خەلق و چىگارا تىنچلىقىنى ساق
لاش احتىياجىدىن نېچە اون حصە ئوشۇقەس
كر قورغوزولماقدا . اولار آستايىل سىپىل
سوقۇش ، پوتاي قورۇش ، آكوبكا قىزىش
اوخشاش خىرى تىار گرلىكلرنى يورگوزۇپ
اباي ، الئاي تارىغانى ولايتلىرىنىڭ خىرى
اقتصادى احوالىدىن اخبارات توپلاش اشىد
نى دوام قىلماقدا . خەلىق يىقىن كۈندە سو
قۇش قىلىشقا تەيارلانغاندەك ھەركەت يورگوز
مەككە . بولدىوز ، موزداون اوخشاش و
رونلاردا جايلاشقانلار ھەچ بىر مەسئۇلىيەتلىك
بىلەن خەلق ئانقلاب قەھرىمانلىرىنى و قەدىردان
رەھبەرلىرىنى «زىيوان» دەپ ھەتەرەتلىپ تويما
بىر آيدا غولجىدا بولىمىز دېگەن جوابكار
سىز سوزلىرىنى تارقىتىپ خەلقنى ئىشويىشكە
سەلب نىچىلىق بوزماقدا . جەنۇبدا خەلققە
تورلوك بەتلىلارنى چاپلاپ اغوانغۇرۇپ
«خەلق قورغۇلوك قىلماقچى» دېگەن بەھانە بىلەن
خەلقنى عىيىلەپ خەلقنى قىرغۇچى ئىمكانىيەت
ئزلىمەككە .

قىسقىسى خەلىق خىرى قىممەتلىرى و او
لارغا ئەگەشكەن عەسلىرىنىڭ بىر بۆلگۈن
كى كۈندە شەرقى تەرىپىدە ئىشلىتىلىپ اور
ئوتۇشقا ئك زور توسالغۇ بولماقدا . و
مىلى ارىيە آرقا صىغىگە جاسوسلار ئىيەت

مىلى ارىيە قىممەتلىرىنىڭ بىلەنلىرىنى زىيوان
دەپ ھەتەرەتلىش بىلەن بىتمنىڭ 10 - مادە
سىپىدىكى : «مەركىزىي عىسكەرلىرى و مىلى
خىرى قىممەتلىرى ئۆز آرا دوستلىق مەنەپىتىدە
نى ساقلاشقا لازىم . ھەمدە ئۆز آرا بىر
بىرىگە قارشى ھەچ قانداق دۈشمەنلىك ھە
كتەر قالماسلىقىغا شەرت دېگەن توختامنى
رەت قىلماقدا .

توختام بويىچە آقسو و كاشغەردە مىلى
خىرى قىممەتلىرى ئىشلىتىلىپ مىلى و عىسكەرلىرى
قىممەتلىرىغا خەلق ئوستىدىن ھەچ بىر چەكلەن
مىگەن ھەم يورگوزۇشكە يەنىمۇ يىگىلەك
توغدۇرماقدا .

قىسقىسى كۈنلىگەن و ھەتەرەتلىش
مىگەن خەلىق چىرىكارىنىڭ شەرقى تەرىپىدە
تەندە ئورۇشنى قىلىشقا توغۇلۇشىغا سەبب
بولماقدا .

3 - قوراللىق قوزغىلاڭ كۈتەرگەن
خەلق وكىللارنىڭ بىلەن كېيىن قىلغان مەرا
جەتلىدە «قارا سىياسەت يورگوزۇش قورالى
قۇرغۇچى سىياسى ساقچىلار بوقۇتۇلغۇسى» دې
گەن ايدى . چۈنكى سەببى قىلىش بولغان
اكراممىلا ، احمد على رەھىمىللى و نور
كەنتلىرىنىڭ جاسوسلىق ھەركەتى بولغانغا
سەببى گۈدىيلىك ئىپتىلايدۇ .

شۇنىڭدەك رەسمىي خەلىق بىلەن كەل
گەن خەلىقچىلارنىڭ خەلىق سەرتىدا ئۆزىچە
بعضى ئىشلارنى قىلىش مەنەپىتىدە
تى بىلەن كەلگەن جەمئىيەتلىرى قارى ولايت
مەزگە كىلىپ ئۆز خەلىقچىلىقىنى ساقلاپ بىلەن
قاراب اشىنى توگەتمەسلىدىن ئويۇن تەماشە
و توي بىلەن مەشغۇللاندى . ئۇنىڭ ئوستىگە
ياشلارنىڭ آخىشاماق كۈشلىك چىش مەشرەپ
لارگە نظام نامە تۈزەپ ، سىياسى ئوسىلوك
ئىشلىتىپ ئۆمەككە ئايلاندۇرۇشقا ئورۇنلۇق

مفتش بولغان بو كشي اوز خەلمىنى نو-
گوتوب ، اوز صفتى بىلەن قايتشى لازم
ايدى .

شەيخەتت و باشقىلار اراىدا كە-
متەك اورومچىگە كوچەكوچى خطايلارغاوا-
لى مەكەمەسى بىلەن بىرلىكە بىرىش اوچون
بەرگەن پولىتى اوزىچە مەلوم كشيلىرگە
بىرىپ قىچ كەتتى .

سايلام گرەپپا باشلىغى چوڭ دىخرا
افندى كىيىپ خەلقىمىزنىڭ نەزەنگەن كشي-
لىرى بىلەن مەسەت ايتىشكە اورونوشى ، بو
ئش حكومت ئەمەلدارلىرى بولغان چوڭ دىخرا
افندىگە مەنسەپ مەنسەپ ايدى . بونىڭ اوز
أبروئىنى چوشوردى . بونىڭ باشقا يول-
موز مەنۇللىرىنى قارا شەرگە كوچەوروش
اوچون يورگوز بىلىۋاتقان ھېچ بىر ئاساسىز
ھەركەت و نەشۋىيەتلەر ھەم ، اوچ تورپاندا
سايلام و قەيەدە عەسكىرى باشلىقلار قورال بىلەن
خەلقنى قورقۇتوب ، خەلقنى كەمىنى اوز
اورنىدا قالىپتوراش بولارغا ھەكومتىڭ بو-
گونكى كۈنگىچە كۈرگە كۈرۈنەرلىك چارە
قوللانماستىكى اولارنىڭ كىلەرگە مولونىد-
غانلىغىنى گەمەن قىلىش بىلەن آيدىڭلاشتورما-
دا . يوقۇرقى ھەركەتلەرنى قەلەمچىلار خەلق
طرفىدىن كۈنىدىن كۈنگە تولوغرافى
خەلق قەلەمچىلار و خەلقنى غەلبەلىدۈرمەكە .
يوقۇرقىلارغا ھەكومت طرفىدىن تەزلىكە و
جەدى چارە كۈرۈلمەستە خەلق طرفىدىن چارە
كۈرۈلۈپ بىتمەكە نەسبەتەن بىرەر كەلمە-
مەكەرنىڭ توغۇلۇش اھتمالى مەلۇمەت سىزلا .
مەكە .

4 . بىلەن ايتىلغان خەبەرلەرگە قارىغان .

دا اورومچى ھەكومت مەسئۇل خەلمەنچىلار بى-
لەن بىر غولچا 6 ئىلدىكى گەزەتە 5

تەلىكسىنى توختۇتوب ، فەط اوپەور ئىلدا
چەرقشا و مەمۇن طرفىدىن سوز تەركىز-
لىگىنى چەكەشكە ، نامەنى « ايلى شە-
خەت گەزەتسى » دىپ اوز گەزەتەشكە بۇيرى-
غان .

اگر اورومچىدە تۈرلىك كشيلىرگە مە-
يۈن دوللارلاپ بىرلىكەن مەكەنلەر بولمىسا
ايدى ، ساقچى ادارەلەر خەراجەتى اونچە جەق
بولمىسا ايدى ، عەسكەر آر بولسا ايدى ،
و گەزەت نامەنى اوز گەزەتەش دىگەن سوز
بولمىسا ايدى . بو ئش اقتصادى قىيىن-
لىشىدىن كىيىپ چەققەن دەپ بولار ايدى .
مەتلەر بىرلىكەن بىرلىشىپىغا ، مەتبۇعات ھە-
لىكىگە قەلەمچىلەر بو ھەجۈم ھېچ بىر ئاساسىز ،
امما نەھەت زىيانلىق ھەركەت . بو ئش
انقلاب نەتىجەسىدە بىتمە ئاساسىدا خەلقنىڭ
قولغا آلتىلغان گۈدۈرلىك بىر اونوغىنى تارتىپ
ايتىشقا اورونوش دەپ خەلمەنمە .

5 . بىتمە 11 . ماددىسىدە « ھازىر-
قى و قەيەدە گەلەنلەر . . . نىڭ كەلمەچەكە
ھېچ قانداق سەبەلەر بىلەن سەلمەستەلىنى ھە-
ايكى طرف كەلمەندۈرۈدۈ » دىگەن ايدى .
ھالبۇكى افسۇسقا ، بايقا قەيەمەنچى بولغان
مەھاجىرلەر ھېچ ئاساسىز ، سەبەبىز توسو-
لۇپ ، ھەقارەتلىك ، كۈرمەگەن جەرالارنى
كۈرۈپ ، موزداراندا تورغان خەلق ھە-
بى قىسىملىرى طرفىدىن اوق يانغۇرولۇپ ،
كەلمەگە چەكلىنەرولۇپ ، بىتمە ھېچ بىر نە-
رى كەلمەگەن توسقۇنلۇققا اوچرايدۇ .
قەيەنچەلەكە كشي اولۇپ تورغۇنى غەرب
موشو كۈنگىچە بالەنسىيەدە ياندى .

6 . ھەكومتىڭ ھازىرقى اقتصادى سە-
سەتتى كۈچۈلۈك خەلق تورموشىنى ئىف-
لاشتۇرۇشقا باشلامدا . مە : خەلق

كىيىنكىلارنىڭ قارشىلىقىغا قارىمىسىدىن چىقىرىپ -
بىرلىككە قەدەر بول بازار بىھاسىنى بىرگە
يېڭىلىقنى ئاشۇرۇشقا سەبب بولۇپ ، يېڭى
كۈندە خەلق تۈرمۈشىنى نەپىس قىلىشقا
رەت كۆرۈنمە .

7 - ئايدا (ئاينى) ئارباغانلىق
ئالدى (قارىماققا) سىياسىي سىياسىنى
يۈرگۈزۈلمەكتە . ئادەتلىك تېڭىشلىق سوم
مەسىلىنى 2 - 3 ئايدىن كېيىن ئاينىپ ، شۇ
ئەڭ نەتىجەسىدە خەلقچىل تۈرمۈش نەپىس
تى قىلىشماقتا . دۆلەت ئىشلىرى ، مەكتەپ ،
مەدارى ئىشلىرى ، مەدەنىيەت ، سەنئەت ئىشلىرى
ئارقىغا ئاتىلماقتا .

بۇ مەسىلىگە قاتناشقان ئەزالار يوقار -
قى فاكتلارغا ئاساسەن دۆلەتنىڭ بۈگۈنكى
ھەۋالىغا ئۆتۈلۈپ كەتكەن بىھەرىكەت .

1 - مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى بىلەن
بولغان توختام فقط ئاينى ، ئارباغانلىق ۋە
ئەل ۋىلايەتلىرىدە تولۇق توغرى ۋە تۈزۈلگە
مەلۇم ئاشماقتا . قالغان ۋىلايەتلەردە ، سابىق
ھاكىمىيەت قۇرۇلۇش خەلقى ئۈچۈن -
ئەل شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ ئەمەلىي ئىنقىلابى
ئۆتكۈزۈلۈپ ، ئىنقىلابىي شەرتلەرگە نىسبەتەن
ئۈچۈن ھەممە ، كۈچەيتىلگەن بولسىمۇ ، سابىق ئىدارە
ھاكىمىيەت كۈچلىرى خەلق مەھمۇر ئورۇنلاردا ،
خەلق ئۈچۈن ۋە مەركىزىي ئىدارەلەردە ساق -
لىنىپ كەلمەكتە . بۇلارغا خەلق ئارىسى -
دىن چىققان ئاز سانلىق سانغۇنلار ياردەم
قۇلماقتا . ۋە بۇلار ھۆكۈمەت دائىرىسىدە بىر
قەدەر ھەمبەھەلگە ئىگە بولماقتا .

2 - شەرقى تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ تۈر -
مۈشۈنى بىرلىككە شەرتلىك ۋە مەدەنىيەت -
ئادەتلىك باشلاشقا تېڭىشلىق بولغان ئۆلكىلەردە
ھۆكۈمەت ئەزالىرى ھەممىسى بىر سەۋىدە ئۆ -

رۇپ ، يوقارلىق مەقسەت ئۈچۈن قەتئىي نىيەت
بىلەن ئاش يۈرگۈزۈلمەكتە . ئۆلكىلەردە ھۆكۈمەتنىڭ
ئومۇمىي خەلقچىل يۈزىدە بىرلىككە خەلقچىللىق
نەتىجەسىدە قەتئىي تۈرمۈش ئالدىدىن كېلىپ
چىققان . بۇ كەڭ - كۆڭۈل بىلەن خەلق -
مەدەنىيەت ، تەنچىلىق دۈشمەنلىرى بولغان ئەكس -
ئەسلىرى خەلقچىل ئۈچۈن ياردەم قۇلماقتا . ئۆلكى -
لەك ھۆكۈمەتنىڭ خەلقچىللىق نامىغا شۈبھى بىلەن
خەلق ئالدىدىكى ئىنقىلابىگە ئۈزۈلۈپ كەتتى .
بە ھەممە كەتتى .

3 - ئىستېدات قالدۇقلىرى قالغان ۋەلا -
يەتلىرىدىكى ئەكس - ئەسلىرى بىلەن چەكلەنمەكتە .
ئەلدىن ، قوراللىق كۈرەش بىلەن ھەققىنى ئال -
غان ئەللىرى ، ئاينى ۋە ئارباغانلىق ۋەلا -
يەتلىرىنىڭ رەتلىرى سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي
ھەجۈم يۈرگۈزۈلمەكتە . ئاينى بۇ ھەجۈملەرنىڭ
مەقسىدى ۋە سەۋىيىسى كۈندىن كۈنگە خەلق
تەرىپىدىن تۈزۈلگەن ئۈچۈن ئاش قۇلماقتا .
ۋە غەلىبىنى كۈچلەندۈرمەكتە .

ئۆشۈرۈپ قىلىشنى مەدەنىيەت قىلغان بىز
ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلات ئەزالىرى خەلقنىڭ
مەنپەئىتى ئۈچۈن ئىشلەش يولىدا تۈزۈلگەن ئۆ -
يەتلىكى چارەلەرنىڭ مەركىزىي ھاكىمىيەت -
تەرىپىدىن قەتئىي يۈرگۈزۈلۈشىنى تەلەپ قىلىپ
قارار قىلدۇق .

1 - يوقارلىق بىلەن خەلق بولغان
ئىشلارنى يوقۇتۇش ئۈچۈن كۈرەش بىلەن
ھازىرقى چارەلەرنىڭ ئاجىزلىقىنى ئاينىغا ئاينى -
لىپ ، ئۆشۈرۈپ بۈگۈنكىچە دوام قىلىش
بۇزۇق سەۋىيىلىرى ۋە مۇندىن كېيىن كۈرۈل -
گۈسى چارەلەر خەلقچىللىق ھۆكۈمەت .
ئەلدىن ئىشلارنى سورايدىغان ۋەلايەتلىك ۋالى
مەھكەمەسىگە ئۆتكۈزۈلۈپ ، بۇ ئورۇندا
ئۆلكىلەك ھۆكۈمەت تەرىپىدىن خەلق ۋە كېلىپ

صوصىيىتىنى ھېسابلىمىسىدىن ، اولار اوز -
لرېچە اونوڭدىن فايدىلىنىشنى عادەتدىكى
شرطار دە خاھىش قىلىپ ، مەنە - لىرى
بىلەن رېقابەتلىشىشى دەپ ھېسابلايدۇ .
مىرىكەك مىلى فەن آكادېمىيەسىدىن ۋە .

كىل قىلغان ۋاشىنغىتون اونىۋېرسىتېتىنىڭ
مىدىرى آرتور كومپانىنىڭ دا كلاتىدا موندىن
وز يىل بورون فارادى ايليكترو - تېخنىكا -
يىكەنغا آساس سالماستىن بورونقى ايليكترو -
دىن فايدىلىنىش دەرىجەسىنى آلدىن سى -
زىش قانچىلىك بولسا ، خاھىش قىلىش ۋەتەندىكى
اتوم اينىرگىيەسىنى مەھىم بولغان مىداندا
قوالمونوش اصولىنى آلدىن تەيىش شۇنچە -
لىك قىيىن دەپ ايتىدى .

آتوم اينىرگىيەسىنىڭ تىنچلىق اوچ - ون
اشلىتىلىشىنىڭ مومكىنلىكى توغرىسىدىكى
آمىرىكا مەتبۇعاتىدا يورگوزولگەن نور -
غون ، تورلوك رەڭدىكى فېر يورگو -
زوشلار آرىسىدا ، كلىنتون لىباراتورىيە -
سىنىڭ نەزەرى فزىكا سېكسىيەسىنىڭ رەھ -
بىرى آلۇن ۋە يىنېرگىيەنىڭ « نىيورېدېلىك »

ھەتتەلىك مەچۋەسىدە يىزىلغان فېر مەھىم
دەت قاشقا اىگە . ۋە يىنېرگىيەسىنىڭ
گىيەسىنىڭ آدى يېقىش اينىرگىيەسىدىن
اونىۋىن رەھبەرلىك قىلىشنى ۋە اونى آي -
رەچە مەقسەدكە لايىق رەھبەرلىك قىلىش -
قا مەھىم اىكەنلىكىنى كورسۈتىدىغان
بەش تورلوك خىسسىيەتىنى كورسۈتۈپ -
تىدۇر .

1 . آنومنىڭ اچكى اينىرگىيەسى پەي -
دا بولغاندا فرق العەدە نى ۋە كوچىلوك
نور ايقىمى (گامما - نۇرى ۋە نىترون
ايقىمى) پەيدا بولىدۇ . بو خىروسىمىم وا -
قىيەسىدە كۆپ اولومارگە ۋە خاھىشلىرىنىڭ

نوشقا توسقونلوق ۋە كوچىلارنىڭ عىبابىب
خېيالى نىرسىلەردەك « آتوم عصرىنىڭ باي -
لىق » كارتىنىسىنىڭ خەرقى چەكلىكى
ايشەنمەسلىك دەرىجەدە بولۇشىغا توشۇ -
نۇشكە باشلاپ ، تەۋرەنمەكە .

آمىرىكا دىكى عمومى ۋە فەننى - تە -
نىكا زور ئاللىرى بورەسىمىلەشكەن موضوع
بىلەن تولغان ايدى . اونى كەڭ رەھبەرلىك
رادىئو ۋە گىزىتلىر غەمەيغا تاراتماقتا .

آتوم اينىرگىيە - بىلەن فايدىلىنىش مەسئەلىسى
توغرىسىدا اولاب كەتەن ھەم كەتەنچىلار -
ۋە بىسەلىپ اچىقتى . لېكىن بو بىسەلەن
زەرسىلەرنىڭ مەزمۇنى ، سەننى بىلەن تە -
نور مەسئەلىسى ايدى . بونىڭدىن ھەملى -
تەجىربەنىڭ قانچىلىك يوقلىقى ، آتوم اينىر -
گىيەسىدە فەننى - تەكشۈرۈش اشلىرىنى -
پوشۇرغان آمىرىكا ھەربى ھاكىمىيەتىنىڭ س -
ياسى تەئىرى قانداق اىكەنلىكىنى كور -
سۈتۈدۇ .

آمىرىكا دىكى تېخنىكا زور ئاللىرىنىڭ آز
قەسەلرەيلا آتوم اينىرگىيەسى كۆمۈر ،

نېفىت ۋە باشقا كوچىلارنىڭ مەنبەسى بىرە -
لەمدۇ ، قاچان ۋە قانداق ؟ شرطلەر بىلەن
دېگەن نىرسىلەر توغرىسىدا يىزىلدى .
مونداق ھېسابلاشنىڭ بارلىقى آتوم اينىر -
گىيەسى بىلەن باشقا كۆپ نىرسىلەرنى -
دا قىلشرا بورونقى اشلىنىگەن خام اشىلار -
نىڭ ھەيئەتتە ئاشىدۇ .

مونداق ھېسابلاشلار كۆپ نەمە -
لو مەلۇك تەكشۈرۈشنى يېتىل قاراشقا اوخ -
شاشدۇر . آمىرىكىنىڭ بەزى بىر غەيەلەرى -
نىڭ ايتىشىچە مونداق فېر يورگوزگۈچى -
لەر توغرى بولمىغان بولغا بونەلگەندۇر .
بازغۇچىلار آتوم اينىرگىيەسىنىڭ چوڭ خە -

اولشيدى، ساقايتىشى اوچون نومور بېتون
استىكىلار قوروشىغا سېپ بولدى .
اورنا جامادا بو نورنى چقرىش ، داوالاش
اشلاردا مۇلا : قل نامقلارنى داوالاشدا
كەڭ رەۋىدە فايدىلىنىشقا بولار ايدى .
ونك ئاثيرى مەلوم خالدا رېنگىنىنىڭ
كوچالوك ئاثيرىگە اوخىشلىش . شو جەلبدە
بو نور چقرىش نۇرغونلىغان خېمىيەلەرنى
ئاكسىيەلەردە فايدىلىنىشقا مەكەن بولىدۇ .
شونك بىلەن ار ، يېڭى خېمىيە صناعتىگە
يول آچىدۇ .

2 . آتوم اينىرگىيەسىنى قولايلا كەل .
توروش بو وقتقىچە انسانلار ايگە بولالمى-
غان چامىدىكى رادىئو آكتىۋ (ھېچ قىز -
لىق سىرتقى ئاثيرسىز كوچ آيرىغۇچى)
مادەنى اشلاپ چىقىشقا اېلىپ بارىدۇر .
دوالمىق رېئاكسىيەنى اورتوتوش مېندىل -
جىلدايدىكى بارلىق اېلېمېنتلارنى رادىئو
آكتىۋلىق قىلالايدۇر . بو رادىئو آكتىۋ -
لىقنى اېلېمېنتلەر مېدىتسىنادا
صناعتدە (مۇلا : مەدەنىلەرنى ايرىتىشنى
سەلشدا) فايدىلىنىشقا مەكەن بولىدۇ . قىس-
قىسى ارنوك فنى تەكشوروش اشلىرىدىكى
اھمىيەتنى نەپتى چوڭ : مۇلا : رادىئو آك-
تىۋلىق كومور ماددىسىدىكى « اونكور »
دەپ ئاتالغان آنومنى اوگونوشدە ارسوم -
لوكلەر دېكى كومور ماددەسىنىڭ يوشۇ -
رون بىرلەشمەلەرنى اچىش مەكەن . بو بىر
لەشمەلەرنى لاراتورىيە دە اشىش بو -
لىنىڭ چقىشى صناعت دائىرىسىدە اشلىتىشكە
اېلىپ بارىدۇ . بو ، كېلەچەكدە يېقىش و
اوزوق اۋىتقۇچى پەتەس ، توگىمەس مە-
يىق قولايلا كەلۈش مەكەن . ايگەلىگە
اشلىرىدۇر . ۋەينىپىرگ بو مەسئۇلىنى پى-

شىشكە رۇخسەت بېرىلىشى ، آنوم اينىر-
گىيەسىنىڭ استاسسىيىنى قوروشىدۇ .
توق اوڭرىش بىر ايدى دەپ خېسالا-
دۇ . رادىئو آكتىۋ اېلېمېنتلەر نورلوك
آغرىقلارنى تېپىش ، يېڭى خېمىيەلەرنى
شەرتلەر و اشلاپ چىقىش جەريانىنى
تەكشۈرۈپ توروش اوچون فايدىلىنىشقا
مەكەن .

3 . آنوم اينىرگىيە يىنىڭ چىشى كېس-
لەرنى طلب قىلمايدۇ . بو ، سو آستى
كېمىيەلەرنى يورگوزۇشكە ئەپلىك بىر كوچ-
ىدۇر . ۋەينىپىرگنىڭ فۇرچە كېلەچەكنىڭ
خېمىيە دېڭىز فۇنى سو اوستىدە قانداق
تېزلىك بىلەن يۈرسە ، نەپتى چوڭلۇق -
لىكى سو آستىدە يوشۇ تېزلىكدە خىركە-
لمەنگۈسى .

4 . ايچكى آنوم اينىرگىيەسىنىڭ فەزى -
دا بولىشى عادتدىن ئاشقۇرى بوشقان كوچ-
ىدۇر . بو آركتىكا ۋە فلانىپىلەرنىڭ آر-
سىدىكى آرياقنى تېز اوتوشدە بولىدىغان
چوڭ كۈلمەدىكى يېقىش ئەشپالەرنى اېلىپ
يۈرۈشە آيرىم اھمىيەتكە ايگە .

5 . آنوم اينىرگىيەسىنىڭ پەيدا بو-
لىشى يېڭى يېزىلغۇچى ماددىنى كەلتۈرۈپ
چىقىرىدۇ . مۇلا : خېمىيە زىۋوتىدىكى
وران ماددىسىنىڭ تارقىشى پائوتونىدە اش-
لاپ چىقىرىشقا بولالايدۇ . شۇنداق قىلىپ
آنوم اينىرگىيەسى اوزىنىڭ خىسۇسىيەتلىرى
وقتدا يېقىش اشپالەسى ، يېڭى صناعتلەر -
نىڭ مەسئۇتىدە دور بولىدۇ . اشلاپ چى-
قىش ، اشلاپ چىقىش اينىرگىيەسىدە با-
كى بېرلىشدا بولامىسون قوشۇمچە كېلىپ
چىققان ئەشپالەدۇر . آنوم اينىرگىيەسىنىڭ بو
طرفىنى اقتىساددا يېقىش اشپالەسى بىلەن ما-

آمېرىكا تەكشۈر گۇچىلىرى ئۆزۈم ئىزىگە
يەسسىنى تەنچلىق اوچۇن ئىشلىتىشكە قايىدىلىق.
ئىش مەسلىھىتىگە باغلىق بولغان قورقۇنۇچى.
لارنى قاراشقا. مۇنداقلارنىڭ ئورلىرى
تەنچلىقدا قايىدىلىقنى قالدۇرىدىغان آمېرىكا
ھەربىي ھاكىمىيىتى ۋە كافىتالىست مەنەۋىيە
سىنىڭ ھەقىقىي چارەسىنى «خەلقلىق» رەھبەر
مەنەۋىيە ساقلاپ قالمىغاندا.

«ئىدىئە - يەرك گېرالتىر يېزىق»
گېزىتىنىڭ ھەربىي مەھرىتى چۈن ئۆزى بولۇپ
مەسلىھەتچىلىك خەلق ۋەقەسىنى بىرى ئۆزۈم
ئىزىگە يەسسىدىن قايىدىلىقنى يەشۈرۈن
ساقلاشقا ھېچ قانداق ھەقىقىي مەنەۋىيە
يەتپ قالمايدۇ.

«ھازىرقى ۋەقەدا صنعت ۋە ھۆكۈمەت
تەشكىلاتلىرى - دەپ يازىد ۋە ئۆزى بولۇپ
ئىزىگە يەسسىنى يول بۇرۇشقا رەھبەرلىك قىلىدۇ.
ئىزىگە يەسسىنىڭ قىلىشقا چەكلىمىسى كۆرسىتىدۇ.
توشى كېرەك ئىدى. لەيلى بىلەن بىرلىككە
ئىزىگە يەسسىنىڭ ۋەقەدا يازىد بولسىمۇ، ئەھمەت
مەھەببەت بىرلەشمە ئىزىگە يەسسىنى كۆرسىتىدۇ. ھەربىي
ھاكىمىيەتكە قانداق كېرەك بولسا مەھەببەت
ۋە قانۇنچىلىق شەرتىدە كېرەك بولغاندا.
ئۆزۈم ئىزىگە يەسسىنى يول بۇرۇش ھەربىي ئىشكە
مەنەۋىيە قىلىشقا بارلىق كۈچى بىلەن ئورۇنلاشتۇرغاندا.

بۇ ھەربىي كۈچ گېزىتلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇش
قولىغا ئايلىنىش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇشقا
ئورۇن بولغاندا، بولسا ئۆزۈم ئىزىگە
ئىزىگە يەسسىنى چەكلىش اوچۇن بولغاندا ئەھمەت
مەھەببەت ۋە ئۆزۈم ئىزىگە يەسسىنى بولۇپ
ئورۇنلاشتۇرۇشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ھەربىي ئىشكە
چەكلىش ئىزىگە يەسسىنى قاراشقا ئورۇنلاشتۇرۇش
توشى چەكلىش ۋە ئۆزۈم ئىزىگە يەسسىنى بولۇپ

ئىزىگە يەسسىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇش بىلەن ئەھمەت
مەھەببەت قانۇنچىلىق ۋە دېھقانچىلىق ۋە
بىلىم ئورۇنلاشتۇرۇش سولاردىن قايىدىلىق
قورقۇنۇش ۋە كۈچ چەكلىمىسى گېزىت
دەپ ئىشلىتىدۇ (سول بىلەن مەھەببەت ئورۇنلاشتۇرۇش
بىلەن ئىشلىتىدۇ) بىلەن تەكشۈرۈش
مەھەببەت. مەھەببەت پەن-تەبىئەت ئىشلىتىش ۋە
ئورۇنلاشتۇرۇش كۈچلۈك ئورۇنلاشتۇرۇش
بىلەن مەھەببەت ئىشلىتىدۇ. شۇ ھەملىدىكى ئىزىگە
ئورۇنلاشتۇرۇش رادىئو ئۆزۈم ئىزىگە يەسسىنى
بىلەن چەكلىمىسى پەن-تەبىئەت ۋە
ئورۇنلاشتۇرۇش اوچۇن كۈچلۈك سەھەبىي
كۈچلەرنى بىلەن قىلىش تەبىئەت كۈچى.
بۇ ھەملىدىكى ئىزىگە يەسسىنى ئىشلىتىش ۋە
صنعت رادىئو ئۆزۈم ئىزىگە يەسسىنى قىلىش بىلەن
ئىزىگە يەسسىنى بولۇپ.

آمېرىكا قوشما شتاتلىرىدىكى ئۆزۈم ئىزىگە
گېزىتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇش پەن-تەبىئەت
ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشلىتىدۇ چەكلىمىسى يوشۇرۇن
كۈچنى ياقلىغۇچى ۋە بولۇپ قىلىش
قورقۇنۇش كۈچىگە كەلسە، بۇ ھەملىدىكى
ئورۇنلاشتۇرۇش: ئۆزۈم ئىزىگە يەسسىنى تەنچ
لىق اوچۇن ئىشلىتىشنى تەبىئەت قىلىش ۋە
بىلەن ساقلىنىپ قىلىش بىلەن ئەھمەت. ئورۇنلاشتۇرۇش
ۋە رەھبەرلىك بۇ قورقۇنۇشقا ئورۇنلاشتۇرۇش
مايدۇ.

«بۇ ئۆزۈم ئىزىگە يەسسى كىشىنىڭ زىيە
يەنە ئىشلىتىدۇ دەپ قورقۇپ، ئۆزۈم ئىزىگە
شەرت ساندۇقلاردا ساقلىنىدۇ ۋە ساقلاش.
قانۇنچىلىق ئەھمەت. ئۆزۈم ئىزىگە يەسسىنى تەبىئەت
قورقۇنۇش بىلەن ئۆزۈم ئىزىگە يەسسىنى قىلىش
كۈچىنى بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇش كىرىك» دەيدۇ.
بۇ ھەملىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇش پەن-تەبىئەت
ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە ئۆزۈم ئىزىگە يەسسىنى بولۇپ

ئىزىگە يەسسىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇش بىلەن ئەھمەت
مەھەببەت قانۇنچىلىق ۋە دېھقانچىلىق ۋە
بىلىم ئورۇنلاشتۇرۇش سولاردىن قايىدىلىق
قورقۇنۇش ۋە كۈچ چەكلىمىسى گېزىت
دەپ ئىشلىتىدۇ (سول بىلەن مەھەببەت ئورۇنلاشتۇرۇش
بىلەن ئىشلىتىدۇ) بىلەن تەكشۈرۈش
مەھەببەت. مەھەببەت پەن-تەبىئەت ئىشلىتىش ۋە
ئورۇنلاشتۇرۇش كۈچلۈك ئورۇنلاشتۇرۇش
بىلەن مەھەببەت ئىشلىتىدۇ. شۇ ھەملىدىكى ئىزىگە
ئورۇنلاشتۇرۇش رادىئو ئۆزۈم ئىزىگە يەسسىنى
بىلەن چەكلىمىسى پەن-تەبىئەت ۋە
ئورۇنلاشتۇرۇش اوچۇن كۈچلۈك سەھەبىي
كۈچلەرنى بىلەن قىلىش تەبىئەت كۈچى.
بۇ ھەملىدىكى ئىزىگە يەسسىنى ئىشلىتىش ۋە
صنعت رادىئو ئۆزۈم ئىزىگە يەسسىنى قىلىش بىلەن
ئىزىگە يەسسىنى بولۇپ.

اونەيل ، اوران ماددەسىگە قارىغاندا
كوپرەك تىپلىدىغان لىتىيە ۋە بورى ماددا
لارى ۋە باشقا يېنىك ماددىلاردىن آنوم ئى-
نرگىيەسىنى چىقىرىش تەجرىبەلىرىگە بولغان
قارشىلىقنى ئەيتىدۇ . بۇ تەجرىبەلەر آنوم بوم-
باسىغا كەتكەن كۈچكە قارىغاندا ئازراق
كۈلەمدە بولىدىغان تەنچىلىققا ئىشلىتىشكە تو-
لۇق يېتەرلىك آنوم ئىنرگىيەسىنى بەرپا قىلىدۇ .
باشقا ئىمكانىيەت توغرىسىدا .

اونەيل : « بۇ جەرياندىكى بارلىق ئىش-
لەر توختولۇپ تۇرىدۇ ، چۈنكى : واشىن-
گتوندا خېلى قوپال ھەربىي ھاكىم مۇتلەق-
لىق كۈنگىرىشنىڭ تەئەبىرى ۋە قانۇنغا ئۆزگەر-
تىش كىرگۈزۈش يولى بىلەن ۋەزىگە ئاشىدۇ .
يوللارنى مۇناسىۋەتلىك نۇسخا قىلىدۇ » دەپ يازىد .

توغرا ، يېقىنقى كۈندە قوشما شتات-
نىڭ ھەربىي ھاكىمىيىتى ئوكرىجا رايونىدا
آنوم ئىنرگىيەسىنى مەنئىيە قىلىش
اۋچۇن ئىشلەپ چىقىرىش ئورنى قورۇش لاي-
ھەسى تۈزۈلگەنلىكىنى اعلان قىلدى . بۇ
نى قورۇش ھوقۇقى مۇناسىۋەتلىك ھەربىي-
مەنئىيە بېرىلدى . ئامېرىكانىڭ « آنوم ھەكەرانى »
گېنېرال مایور لىسلى گروۋس مەردلىك
قەلب بىر قورۇشقا ئىككى پارىم مىليون ئامې-
رىكا دوللارى بەلگۈلەيدۇ . بۇ سۈمۈمە ھازىر
قىيىن ۋاقىتتە آنوم ئىنرگىيەسىدىن آنوم بومبا
سىنى ئىشلەپ چىقىرىشقا كەتكەن سۈمۈمەنىڭ
بىرىم فراتسىيە ئىنچىلا تەشكىل قىلىدۇ . بويىل
30 - ئىيولدا ئېلان قىلىنغان ئەنگىلىيە ھەربىي-
نىڭ كۈنئىزەتسىيە سىلە قوشما شتاتدا قو-
رۇلۇپ ياتقان آنوم ئىنرگىيەسىنى تەجرىبە
قىلىش ئورنى يەنە بىر بىلىم كىيىن پۈتۈش تو-
غرىسىدا ئېلان قىلىدۇ . مانا بۇ مەردلىك شو-
ۋە بىچىدە .

ھازىرچە كۈپ نەرسىلەر ۋە ئامبىلىك
بولغان مېدىتسىنەنى تەرقىي قىلىش ئور-
چۇن آنوم ئىنرگىيەسىدىن پايدىلىنىش ئىش-
ىتى ئاچار ھالدا ، بۇ ئىشقا ئۆزىدىكى مېدى-
سىنا خىراتىرى ئىثبات بولۇدۇ : ئاممەۋى
فەننى ئورۇنلى « پوپولەرساينس » 1946 -
يىلى ماي ئايدا آنوم ئىنرگىيەسىدىن مېدى-
سىنا دا پايدىلىنىشنىڭ ئورۇنلى ئىمكانىيەتلىرى
توغرىسىدا چوڭ ماقالە يېزىلدى . بۇ ماقالە
بىلەن ئورۇنلى تەجرىبە - اصوللارنىڭ رەس-
مىيە بىيىسىيە چىقارغۇچى ئىدى . لېكىن
بۇ ئىشقا گېنېرال مایور گروۋس ئارلىش-
مەلەرنىڭ خەلقكە كۆرسۈتۈلۈشىنى توس-
ىدى شۇنىڭ ئۈچۈن ئورۇنلى قانۇن يېزا
غان باش ماقالىسى گروۋسنىڭ سىياسىيەتنى
مەقسەتلىك ۋە « مېدىتسىنا تەكشۈرۈش
نتىجەلەرنىڭ تولۇقلاشماقچىغا » سەبەبچى
دەپ ئىپادىلىدى . بۇ پىراقىنى كۆرەلمەس
سىياسەت شۇنداق ئىش ئېلىپ بارىدىكى
مۇئەللىم : فاكىت بىلەن ئالغاندا ، آنوم ئىن-
رگىيەسىنى ئىشلەپ تۇرغان ئاۋۇتدا رادىئو
ئاكتىۋلىق يۈك ماددەسى ئورۇنلىقلار ئارقى-
لىق ئىشقا ئارلىشىپ زاپىچ بولماقتا ، مانا بۇ
دورا بىلەن قەل تەماق ئاغرىقىنىڭ قالغان بەز
لەرنى ساقايتىش ئورۇنلى ئامېرىكا دوللارىغا
تۈشمەكتە .

بۇ ئىشقا ئارلىشىشقا ھەتتە ئامېرىكا
شىن « پوپولەرساينس » ئورۇنلىنىڭ خە-
ۋەسىگە قوشۇلۇپ تۈۋەندىكىچە يازى :
« گېنېرال گروۋس ئامېرىكا خەلقىگە ئىك-
فوق ئالەم ۋەزىر بولغان مېدىتسىنا يېتىش-
لىكىنى بىكار قىلىپ ، ئورۇنلى پىششىقلىقىغا
ئىجتىمائىي قوپاللىق تەمىنەشنى باسلى .
بۇ ئىشقا خەلق ئارامىسىدا 46 -

بى ھاكىم مۇلاھىزىنىڭ رېزىلوتسىيەسىنى قىل
قلىپ ، مۇبەھىدە ۋە رادىئودا اعلان قىل -
ماندا . پۈتۈن دۇنيا كىزىلىدىغاندا -
دىن - اوچۇق ئانوم اورۇشىغا ئىبارەت گەر -
لىك پۈرگۈزۈمە كە .

قوشما شەرتدا ئانوم بىر مېمبىرىنى ئىشلىتىپ
چىقىرىش اوچۇن زاپاسلارنى تۇتۇش اشى
تولۇغى بىلەن كېتىپ بارماقدا خىرومىما و
آگىلىك كېلىدىكى « تېجىرىپىلەردىن » كېيىن آ
توللايىكى رايونىدا يەنە ايىكى قېتىم تېجىرىپ
بە پۈرگۈزۈلدى . بو تېجىرىپىلەرنىڭ نەتىجىسى
جېسى قانداق بولمىسىن مەمۇرىي ھالەتدە بو -
كونگىچە يېشىلورون بولۇپ ھالەتدە بو -
لۇپ ، گەر تەھرىككە كىلىپ قەھرىنى يېزى -
شىدىن باشقا ھېچ قانداق قەھرىنى مەمۇرىي -
لەردە تېجىرىپە كىرۈمەيگەنلىكى گوماسىردور -
آناقلىق فىزىكا ئالىمى بوللارد ، بولارنى
ھەممىدىن بۇرۇن يامانلىقى بىلەن تونۇل -
غان « ھىرى نېرۋا » (سەفرا مەجەزىلەر)
اوچۇن تېجىرىپىلەرنى چارپىلارنى تالاش قىلغۇ -
چىلار دەپ ئاتىدى . آمېرىكا ئالىملىرى ،
بو تېجىرىپىلەر اوچۇن كەتكەن خىراجەتنىڭ
ھتى يېرىم قىسمى ئانوم ئىنرېگىيەسىنى تېجىرىپ
لىق اوچۇن فائىدىلىنىشنى ئارقى قىلدۇرۇشقا
ئىشلىتىلگەن بولسا ، بۇنىڭ كۆپلىگەن كە -
كەن بولۇشىنى تەسۋىپلايدۇ .

بىكىندىكى تېجىرىپىنى بولاش كىگەش
نىڭ باشلىغى كارل كوم پىتوم يېنە رايىك
مىرورلىنىش بىلەن اوچۇق دىن - اوچۇق
« بۇنىڭ ھىرى تېجىرىپىنى رەسمىيەتكە
ھالدا تونۇش » اوچۇن بو ھەملى مائىۋىر
بەسىز دەسمابە بولمىدى دەپ ئاتىدى . اينى -
بىلىك دائىرەلەردىن بو تېجىرىپەنى ھەرىپ -
رم بىلەن بىر قېتىم ئىكرارلاپ تۇرۇشنى ط -
لىپ قاش اوارلار ھەم آڭلادى .

بىلى 20 - ئىيۇلدا فرانسوز لارنىڭ مەلۇم
ئالىمى ژالېنو - كېورى خانىم ، ئانوم ئى -
نرېگىيەسىنى مېتسىنا ھەننى تەكشۈرۈش
ئىبارىگە فائىدىلىنىش مەقسىدە اخبارات
قلىشىنى قوشما شەرتلار تەرىپىدىن تۇتۇلۇپ
نى بىلدۈرۈپ :
« بۇ مەسىلە ھېچ قانداق ھىرى فېكرلەر
بىلەن باغلىق ئەمەس ، بولسا ئىنسىت مەسىلى -
سى ، ھەن آغا بېسىشقا ئىگىلىك - خىرومى -
مە كىشىلىك تۇرمۇشىنى بېكىتەتۇچى -
چارىلار - مەلۇم ھەم چىگرا مەسىلىلەر
بىلەن مەشغۇل بولماستىنلا لازىم . مەن بو
مەسىلە ئىستىدە بۇنىڭ نۇقتە نۇزۇمىدە
بولغان توققۇز - ئونلاپ آمېرىكا ئالىملىرى -
نى بىلىمەن . ھەننى - تەكشۈرۈش ئىشى
يوشۇرون قاغاندا ھېچ ۋاقىت ھەقىقىي ھەم -
مەرى تەنچلىق بولمايدۇ . بولالغۇز اوزى
بىلەن اورۇش اوتىنى تاراتقۇچى جاسوس -
لۇق اوزى آرا ئىشەنمەسلىك ۋە دەھشەتكە
ايلىپ بارىدۇ » دىدى .

« ئانوم ئىنرېگىيەسىنى تەنچلىق مەقسىدە -
دە ئىشلىتىش اوچۇن بولغان ھەملى چارىلار
مەن شو ھالدا تۇرماقدا : ايىكچى تۇرلۇك
قلىپ ايتقاندا ، ئانوم ئىنرېگىيەسىنى تۇر -
مۇشقا ئاشۇرۇش اورۇش مەقسىدى اوچۇن
ئىشەنمە كە . آمېرىكا ھاكىمىيىتى ئانوم ئى -
نرېگىيەسىنى ئىنسىتتىن بىخىت اوچۇن فائى -
دىلىنىش تۇغۇرسىدا سوز بارغاندا اوزى -
نىڭ پۈتۈردىكى ئىشىغا ھېچ قانداق گومان -
ھە كەلتۈرمەيدۇ .

آمېرىكا ئالىملىرى پۈتۈن ھەننى ئى -
لارنى چەكلەيدىغان ۋە بوزىدىغان ، ئانوم -
نى تەكشۈرۈش مەيدانىنى قورغۇچى ھە -

امېرىكىلىك
وش او -
نىش نەھا
مىمىر
مەھەمى
1946 -
مىمىر
تلىرى
مۇقەللە
رەسە
يىكىن
يىمىش
تۇس -
يىزىرا
يىنى
ش
چى
ھەس
ى
يىزىر
تۇ
نە -
بو

سوویت حکومتىنىڭ آنوم ئىنرگىيەسى
 اوستىدىن تەكشىرىپ تورغۇچى كەيدى.
 سىيەگە بەرگەن تەكلىپىدە ، انسانلارغا
 مەھم بولغان مەسىلەنى ، سىياسى قورقۇ.
 توش بىلەن ئىك كۈچلۈك آنوم بومبىسى دەپ
 دەپ اوبلانغان ، يامانلىقى بىلەن تونۇلغان
 آنوم دىپلوماتىيە سىياسىنى ئايرىپ ئېلىپ چى.
 قش مەسئۇلىيىتى قوبۇلغان ئىدى سوۋېتنىڭ
 بۇ تەكلىپى قانداق بولمىسۇن آنوم بومبا .
 سىنىنى مەسئۇلىيەت قىلىش اوزاق دوام قىلما .
 لىقى مەلۇم بولغان « آنوم مەسئۇلىيەت سىنىنىڭ »
 چوڭ كۈچ بىلەن تارقىتىلىپ كېتىدىغانلىقى .
 نى اوجۇن ، ئالدىن زىيانلىق بىلىپ ، توغ
 رى ھال قىلىش مەقسىدە ئىدى . شۇنىڭ
 بىلەن سوۋېت تەكلىپى انسانىيەتنىڭ كىلە .
 چەك ترقىياتى اوجۇن ، خەلق ئاممىسىنىڭ
 تۈرمۈشىنى ياخشىلاش ، فەن و مەدەنىيەت .
 نى تەرەققى قىلدۇرۇش آنوم ئىنرگىيەسى .
 ئىك فەننى ايجادىغا قايتىلىش يولىنى ا .
 چش مەقسىدە ئىدى .

سوۋېتنىڭ تەكلىپى ئومۇمىي مەلۇمات .
 گە آشۇرۇش بولارنىڭ ئىك مۇھىملىرىنى
 اوز اېچىگە ئالدى . اوزنىڭ بىرىنچىسى ،
 آنوم ئىنرگىيەسىنى ئاممەۋى خەلقنى ھەك
 قىلىش مەقسىدە ئاساسلىق ئىشلىتىلىدىغان
 قوراللارنى ياساشنى توسۇش توغۇرسىدا
 خەلق ئارا توختام تۈزەش بۇ توختامنىڭ
 كېڭەيتىلگەن مەمۇرىي بۇرۇن خەلق ئارا .
 كارلىق بولىدىكىلەرنىڭ بۇ مەسئۇلىيەت قىل
 قوبۇش اخىيارىغا باغلىق . بۇ چارىغا ئىك
 توسۇن بولغۇچىلار ، دۇنيا ھەمرازلىقىغا
 اورۇنغۇچى رېئاكسىيە ئىنرگىيەلىك كۈچ
 نىڭ اغواكەرلىرى بولۇپ قېلىپتىدۇ . بۇ

آنوم بومبىسىنىڭ پارتلاش كۈچىنى
 آشۇرۇشدا آمېرىكا ھەربىي ھاكىمىيىتى ر .
 ئاكسىيە قىلىنىدىغان رەھبەرلەر ئوقى بىلەن
 آنوم پارتلاش ماددىسىنى كۈچەلتۈرۈشكە
 ئىشلىمەكتە . يۈنەيتىد پېرس اگېنتلىقى .
 نىڭ واشىنگىتون ھەربىي آمېرىكا ئارمىيە .
 سىنىڭ آنوم بومبىسىنى ئىشلەپ چىقىش لايى
 ھە ئىدروسى ئورلۇك رايونلاردا اچى او .
 رونغا ، مۈلكى ئىلمىنى آنوم ئىنرگىيە .
 سىنى ھەربىي ئىشقا قايتىلىشقا ئىشلىتىدۇ .
 خان فەننى تەكشۈرۈش لاپاراتورىيەسى
 قورۇشقا بۇرۇق چۈشۈرگەنلىكىنى بىلدۈر
 دى .

شۇنداق قىلىپ آنوم ئىنرگىيەسىنىڭ
 اوستىدىن تەكشۈرۈپ تۈرۈش كەمىيە .
 سىنىڭكى آمېرىكا ۋە كېلى باروخنىڭ يەنچە
 ايتىلغان بارلىق بىياتلىرىغا قارىمىدىن قوش
 ما شۇنداق . كۈپايىگەن كۈچ ۋە ئىنرگىيە
 نى يوق قىلىدىغان آنوم ئىنرگىيەسىنى او
 رۇشقا قايتىلىش ئىشقا ئۆزلىتىلمەكتە .
 كېيىن آنوم ئىنرگىيەسىنى تەتقىق مەقسىد .
 گە قايتىلىش اوجۇن مېچ قانداق بىر .
 دى چارە كۈرۈلمەيدۇ ، اوزنىڭ اوجۇن وا
 قت ، خىراجەت ۋە فەننى كۈچىنى صرف قىلىش
 بىر ياقدا تۈرسۇن ، بۇ ئىشقا بىر ئاز كۈ
 گۈل قوبۇشۇمۇ يوق . اوزنىڭ اوستىگە مۇن
 داق چارىلارغا بىرلىك ئىش باشقىلار ئار .
 قىلىق يولى كېسىلىپ ، باستۇرۇلماقتا .
 اوزىل . نېرۋىك گېرنىك ئىنرېمىيون .
 گېزىتىدە : آنوم ئىنرگىيەسىنى خەلقنىڭ
 بىخەتەر اچۇش ئىشلىتىش ھەم مۇمكىن .
 لىك قەدىمى ھەربىي مەنەقلەر ئورنىدا .
 قىلىق ئولۇغى بىلەن رەھبەرلەر رەھبەرلەر .
 تۈرۈلمەكتە دەپ يازىد .

تەنچەققا اورۇنغۇچى ألفا باسار خەلقچىل كۈ-
چى بىلەن توختۇتۇلغۇسى .

« يىڭى ۋاقىت » ژورنىلىدىن ؛

ئىبركچى نەرجىمىسى

ئادىم قوراللىق تەرققى قىلدۇ . وش و
ئىنەن گىيەسىنىڭ تەنچەققا خەلقچىلىشى
ئادىم بېسىش سىياسىيەتتە اورۇنودۇ . موز -
ئادىم سىياسەت بىرلا تەرىپىدىن ئەمەس بىلكى ،
خەلق ئارا خەۋەسزلىكنى قامداش و مەھكەم

اويغۇر تارىخى ھەم اولارنىڭ ئىلى توغرىسىدا

قىسقىچە مەلۇمات

(بېشى 10 - 11 ساندا)

كۈچلۈك دەۋلەت قۇرۇپ ، اوزىنىڭ مەدەنى
مەعارف و سەنئەتلىرىنى دايم تەرققى قىلدۇرو
شىغا ، شۇۋاقتىدىكى خەلق باسقۇنچىلىرى
ھەر دايم توسقۇن بولۇپ كېلەتتى .

چۈنكى اۇلراق ، اويغۇرلاردا بولغان
كۈچەن فېئوداللىققا نىسبەتەن خەلقچىلاردا
توراق فېئوداللىق بولۇپ ، بىتون فېئودال
لار بىرىكىپ بىش فېئودال خەلق خانىنىڭ
ھەممىگە قارىغان . شۇنىڭ اۈچۈن بۇ ۋاقىتتا
خەلق خەلىپىنى اويغۇرلارغا نىسبەتەن كۈچ -

مەنۇپ اغان . شۇندىن كېيىن خەلق خەلق
نىڭ مەنۇپ خەلقچىلىقى ۋەجۇد قىلىپ ، اۈنى
چەت يەرلەرگە اېلىپ بېرىپ سېتىش ۋە چار
ۋەجۇد خەلقچىلىقنىڭ خام ماللىرىنى تار
تېپ اېلىشقا قىزىقار ايدى . خەلق خەلىپى
غەيدا توغۇلغان بولغاندىكى باسقۇنچىلىق سەپا
ست خوشنا اويغۇر خەلقىنىڭ ئەركىن ،

مستقىل ياشاپ اوز مەدەنىيىتىنى تەرەققى قىلدۇ
روشقا ھەيدىدىن تاشقىرى قوپال توسالغۇ
لوق قىلدى . يەنى خەلق باسقۇنچىلىرى
اويغۇر بېرىتى بېسىپ اېلىش و اۈنۈكخو
چولغىنى بولاش اۈچۈن نەۋائى اوزاق ۋاقىت

مېلادى عېسى دىن اۋال شەرقى تور
كەننىڭ تور لۈك جايلارىدا اويغۇر خەلقىنىڭ
كونا انا بوۋىلىرى كۈچەن خەلقدا ياشاپ
كەلگەن . بولار كۈچەن خەلق بولغانلىقىدىن
بەك آستىلىق بىلەن كۈچەن فېئوداللىق
نەزىمىگە اۈتتى . بۇ كۈچەن فېئوداللىق
چارۋىچىلىق خەلقچىلىقى و اۈنۈك ارچوزىغا
شى يايلاقلىرىنى اېگەللەش ئاساسىدا رواجلان
دى .

5 - عەسىردە اويغۇرلار ئىللىشان اط
رافىدىكى يايلاقلار اۈچۈن جوجانلار بىلەن
كورەش بېلىغان دەۋرلەر دېمە كۈچەن
قېلىپى فېئوداللىق نەزىمىنىڭ بەشى بىر
بەلگىلىرى اولاردا ساقلانغان ايدى . 5 -
عەسرنىڭ اۈتتۈرلەردە اويغۇرلار كۈچەن
غەلىپ بولۇپ چەتتى . اولار كۈچەن خەلقلىرى
بىلەن بولغان كۈرەشلىرىدە بىر ئىچى چۈچۈز
ۋە ضەبە ، 2 - قېتىم خەرقى ضەبە بېرىش
نى ئاكتىكەلەر ايدى .

مەركىزى ھەم اورتا ئازىيانلىرىدا
غەلىپە رول اۈيىپ كەلگەن اويغۇر خەلقىنىڭ

لارھن ئارتىپ باسقۇچىنى مەھسۇس قىلىپ
وردى. لېكىن بۇرۇنقى ۋاقىتلاردا خىتايلار
اۋىغۇر يەرلىرىنى بېسىپ ئالغان بولسىمۇ ،
اۋىغۇرلار ئېنىقسىز كۈرەش ئېلىپ بەرگەن
قەيىدا اولارنى ئۆز يەرلىرىدىن قوغلاپ چىقىرىپ
راتتى .

7 . عصرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا اۋىغۇر
لار ئۆزىنىڭ كەينىدىكى كۈچەنمەنلەرنى
اۋىغۇرلارنىڭ كۈچۈپ كېتىشىنى كۈرەمەي
ئەن خىتاي باسقۇچىلارنى اۋىغۇرلارغا قار
شى ھادىسە بولۇپ چىققان . جىلالىيە
غەرىي يۈرگۈزدى . اولار اۋىغۇر خەلقىنىڭ
بېرىگە ئوت و قىلچ بىلەن كىرىپ كەلدى .

خىتايلار اۋىغۇرلارنى قول ئاستىدا اوزاق
توتالمايدى . اۋىغۇرلار و تېبەنلىكلەر بىلەن
خىتايلارنى خەزىرى شەرقى تۈركىستاننىڭ
مەھسۇس زېمىنىدىن قوغلاپ چىقاردى . شۇ
يىل كىيىن 745 . يىلدىن ئارتىپ اۋىغۇر
غۇرلار ئازىيا ئارىلىقىدا يەنە كۈزگە كۆرۈ
نەرلىك رول ئويناشقا باشلايدۇ .

745 . يىلدىن 845 . يىلغىچە بولغان
بىر ئەۋرىشەدا اۋىغۇرلار تەيانشاننىڭ جەنۇبىي
ئېتىكى كۈچەن خەلقلەرنى ساقىي چىقىرىپ
خەزىرى جەنۇبىي شەرقى تۈركىستان ئارىلىقىدا
كۈچلۈك اۋىغۇر دەۋلىتىنى تەشكىل قىلىدۇ .
ئەمما كىيىن اۋىغۇرلار ئارىلىقىدا ئىنقىلاۋىي
باشلىنىپ 845 . يىلدا اۋىغۇرلارنىڭ بىر قىسمى
ئارىلىقتىن ئايرىلىپ كېلىدۇ . بۇ يەردە يەنە
كۈچلۈك اۋىغۇر ئېلىپ شەرقە يۈرىدۇ . بۇدا
قەيىدا ئايى . ئۆزىنى . ئۆزىدىن شەرق

قى جەنۇبقا خى دەرياسىغىچە بولغان يەرلىرى
خەزىرى شەرقى تۈركىستاننىڭ شەرقى جەنۇ
بى قىسمىنى . لېكىن مەھسۇس بىلەن كەل
سۇ اولكىسىنىڭ غەربىي جەنۇبىي قىسمىدا
يېرى . مۇندىن باشقا جەنۇبىي جۇڭغارىيە

دە كۈچۈپ يۈرگەن اۋىغۇرلار ئاق ساقىي
پوگۇچىنىڭ رەھبەرلىكىدە 861 - يىلدا بۇ
رۇندىن اۋىغۇر يەرلىرى بولغان قەبۇل و
تۈركىستان او ئۆزىنىڭ تېبەنلىكلەردىن ئۆز
تېبەنلىكلىرى و پوگۇچىنى ئۆزىنى خان دەپ
ئەلان قىلىدۇ . بۇ يىلى دەۋلەت «اۋىغۇر
يەنە» دەپ ئاتىلىشقا باشلايدۇ . شۇندىن
كىيىن اۋىغۇرلارنىڭ شان شەھىرى يەنە
ئاشىدۇ .

9 . عصرىنىڭ 40 - يىللىرىدا اۋىغۇر
خەلقى قىرغىزلاردىن قاتتىق زىيەت
بىر قىسمى شەرقى تۈركىستاندىن خىتاينىڭ
گەنسۇ ۋىلايىتىگە كۈچۈپ كېتىدۇ . لېكىن
اولارغا بۇ يەردە ئىچكىلىق ئورنىمايدۇ . چۈنكى
اۋىغۇرلار بۇ ۋاقىتلاردا ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد
قۇشقا باشلىغانىچە خىتايلاردا يەنە بۇلارنى دىنى
جەھەتتىن قەيىب آرام بەرمەيدۇ . شۇندىن
كىيىن اولار تەخمىنەن 9 - عصرىنىڭ 60 .
يىللىرى تەيانشان تاغلىرى ئارقىلىق يەنە سۇ
غا كۈچۈپ چىققاندا مەجبۇر بولىدۇ .

قىرغىزلارنىڭ ئۆز كۈچلۈك دەۋرىدىن
كىيىن شەرقى تۈركىستانغا تېبەنلىكلەر كىر
ىپ كېلىدۇ . تېبەت خەلقى ئۆزىنى داڭ
لىغىچە اولارنىڭ ئورنىنى يەنە باسقۇچىلار
بىلەن بىرلەشتۈرىدۇ .

مەدەك خىتاي ، تور كىستان ، ھىندىستاننى
بېسىپ اوتۇپ ، روسىيە بىلەن پىلانىنىڭ بىر
خىلى بىر يەرلىرى آرقىلىق ياۋروپاغا اوتتى.
چىنگىز خاننىڭ كېلىپ شىرقى تور كىستاننى
اشغال قىلىشى اۈتكەن عصرلەردە باش كەس-
كەن مەنھۇل ، خىتاي ، عرب ، قاراخىتاي-
لارغا اۈششاش قان تۈكۈشلەر بىلەن آياغ-
لاشمايدۇ ، عكسىچە تىنچلىق بىلەن تۈگىدى.
چىنگىز خان اولگەندىن كېيىن اۈنۈك
قول آستىدىكى يەر ، اوغۇللارنىڭ ھەم-
دارلىقىغا بولۇنۇپ ، شىرقى تور كىستان
چىڭتاي دېگەن اوغلىنىڭ قولىغا اۈتىدۇ .
شۇندىن تا 14 - عصرنىڭ بىرىمىگىچە شىر-
قى تور كىستان چىنگىز نىللىرىنىڭ ايچىدە
قولدىن - قولغا اۈتۈپ ، تىنچلىق تاپمايدۇ .
بولارنىڭ اۈز آرا بولغان تارتىشلىرى نتي-
جىسىدە شىرقى تور كىستان چوڭ كىلىشمە-
لىكلەرگە اۈچرەپ خراب بولىدۇ . فقط
14 - عصرنىڭ اۈتتۈرلىرىدا چىڭتاي نى-
لىدىن بولغان توغۇلۇق تومۇرخان كو-
تۈرۈلگەندىن كېيىنلا ، ئەلدە تىنچلىق اۈر-
نايدۇ . ئوغلۇق تومۇر اۈز دائىرەسىنى
اېلى دە باسىدىن تارتىپ كوئەنلۈن تاغ-
لىرىغىچە كېڭەيتىپ ، خەلق ھكىمىنى يۈر-
گۈزۈشكە باشلايدۇ . توغۇلۇق تومۇرنىڭ
فراسىلىك بىلەن يۈرگۈزگەن خەلق ھەم-
مى چاپساقلىق بىلەن يۈرتنىڭ ايچىدە مە-
رچەلىق اۈرنۈتۈپ ، توغۇلۇق تومۇرگى-
چە چىنگىز نىللىرىنىڭ بولۇپ كەلگەن
اۈز آرا تارتىشلارغا قىرغاقچىلار چەك قۇيۇلۇدۇ .

شىرق تارىخچىلىرىنىڭ بەرگەن بەغىنى
بىر مەلۇماتلارغا قارىغاندا ، 9 - عصرنىڭ
اخىرلىرىدىن باشلاپ ، 12 - عصرنىڭ 12 -
يىللىرىغىچە يەنى شىرقى تور كىستانغا
ئارا خىتايلارنىڭ كېلىپ كىرىشىگىچە شىر-
قى تور كىستاندا اۈيغۇرلارنىڭ مەستقل چوڭ
دەۋلىتى ھەكۈم سۈرگەن . شۇڭلاشقا بو
دەۋرىنى اۈيغۇر سەنئىتىنىڭ اۈتتۈرە عصر-
دىكى يېڭىلاشدىن تەكلىنگەن ھەم گۈللەش
دەۋرى دەپ آتایدۇ . « قوتاتقۇ بىلىك »
داستانىمۇ ، موشۇ دەۋردە يېزىلىپ شو-
زاماندىكى قەشقەر خانى سەلتەن سۈتۈق
بوغراخانغا ئىقدىم قىلغان .

لەيكىن بو خەلق اۈز آرا نزاغلار-
نىڭ نەتىجىسىدە ھەلاك بوليدۇ . قارا خىتاي-
لارنىڭ گۈر خان باشلىغان باسقۇنچىلىرى
اۈيغۇر خانلىقىنىڭ يىللىرىغا پالتا چىپىپ ،
شىرقى تور كىستاننى اشغال قىلىپ آلماندىن
كېيىن ئاخىرىدا بىر عصرگىچە ھەكۈم سۈ-
رىدۇ . آما اۈيغۇر خانلىقىنىڭ يېڭىلاشقا
سەبب بولغان اۈز آرا تالاش - تارتىشلار
ئارا خىتايلارنىڭ بېشىنى يەيدۇ . اولار مو
از آرا بولغان تالاشلارنىڭ كەسەتلىدىن
بىرلىك تۇغىدىن آيرىلىپ ، مەستقلىكىنى
يوقاتتى .

13 - عصر . بولارنىڭ اۈرنىنى مە-
نوالار كېلىپ باستى . يەنى چىنگىز خاننىڭ
ھۈكۈمى اۈرنىدى . چىنگىز خاننىڭ لەشكەر-
لىرى اۈلۈغ سەينىڭ سۈيىدەك داۋالغۇب ،
شىرقى تور كىستان بىلەن بىر قاتاردا دېگى-
مۇ .

غان يەرنى
شىرقى جەنۇ
بىلەن گەز
قايتۇردى
ونغا رىيە
ساقىلى
دا بو
بول و
دىن تار
ان دەپ
اۈيغۇر
ندىن
ى يەنە

اۈي
يەپ
نىڭ
كېيىن
دىكى
اعت
نى
ن
6
و

توغۇلۇق تومورخاننىڭ شەرقى تۈر -
 كىستان تارىخىدا تۈتىدىغان يەنە ئۆزگى -
 جىلگى شۇنىڭدىن غەربەتتىكى : ئوبۇ -
 بولسىمۇ ، 14 - ئەسرنىڭ ئاخىرىدا توغ -
 لۇق ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىدۇ . كۆپ
 ئۆتمەي توغۇلۇق توموردىن ئۆلگەن ئالغان
 باشقا كۆچمەن خانلىقلارمۇ ئىسلام دىنىنى
 قوبۇل قىلىپ بۇددىزمغا قارشى قوپىدۇ .
 بۇ ۋەقەلەردە توغۇلۇق تومورخاننىڭ پائىتە -
 تى ئافسۇدىن قەشقەرگە كۆچۈرۈلگەن
 ئىدى . شۇنىڭدىن كېيىن شەرقى تۈر -
 كىستاندا ئىسلام دىنى ئۈستۈنلىكنى تەشكىل
 قىلىپ ، مىسلىمەنچىلىققا قارشى ئالەمشۇب -
 ئارنىش كەلگەن بۇددىزم سەپ قىلىپ
 ئىدى . خەتتە بۇددى مەھبىبى ئۈچۈن ئورغۇن
 قانىلار تۈكۈپ ، ئەستايىدىل دىنى كۆ -
 رەش يۈرگۈزۈپ كەلگەن خوتەن ۋادى -
 سىدىمۇ ئىسلام دىنى تۈپلۈك ئورۇنلىنىدۇ .
 بىراق توغۇلۇق تومورخاندىن كېيىن
 ئۇنىڭ ئوغۇللىرى ئانىسىنىڭ باشلىغان داڭ -
 لىق ئىشلىرىنى دۈم قىلدۇرمايدۇ . توغ -
 لۇق تومور ئۆلىشى بىلەن ئۇنىڭ بالىلىرى
 ئۆزىنىڭ مەسلىھەتلىرىدىن ئېنىق يانغان
 ئەننىڭ ئېچىگە غولغولە سايىپ ، يېڭىلاش -
 دىن ئۆز - ئارا ئىزاق توغۇرىدۇ . ھەم
 ئېرىق - ئېرىق قىلار تۈكۈشكە سېلىپچى
 بولىدۇ .

توغۇلۇق تومورنىڭ ئۇلادلىرى شۇنداق دەپ
 ئالاشلار ئۈستىدە قانلار كېچىپ ئورغاندا
 مەننىڭ مەشھۇر تومورلەك (ئاقساق تۈ -

مور) چىقىپ ، شەرقى تۈر كىستاننىڭ
 شىمالىي شەرقىنى ئېلىپ خانو - ۋەيران قىلىپ
 تېشلايدۇ . خەتتە چىنگىز ئىمپېراتورىنىڭ
 سۈرگەن دەۋرىدە پايدا بولغان خەلق ئېرى -
 گىلگىمۇ ئاز - ماز كېلىدۇ .
 15 - 16 - 17 - ئەسەرلەرنىڭ ئېرى
 چىدە شەرقى تۈر كىستان يېڭىلاش دىن چىدە
 گىز ئىمپېراتورنىڭ قولىدا كۈن كۆچۈرسىمۇ ،
 لەيلىكىن ئۆز ئارا خانلىق ئالاشلارنى ئالغۇ -
 ئەلەك دۈم قىلىپ ، خەلقنىڭ بىخەتەر -
 بولىدىكى ئېنىقلاش ئېگە چەك قوبۇللىدۇ .
 بۇلۇپمۇ توغۇلۇق تومور ئىمپېراتورنى ئېنىق -
 شان ئالغۇرىنىڭ ئېچىگە ئورۇنلاشۇپ ئالغان
 كۆچمەن ئايماقلار ئىچىتىلىدۇ . ئۇلار چىدە -
 گىز ئىمپېراتورنىڭ ئېچىدىكى پۈتمەس ، ئۆ -
 گىمەس دەپ ئالاشلاردىن پايدىلىنىپ ،
 ھەدىسە شەرقى تۈر كىستان خەلقى ، تۈپۈ -
 سىز ھەيۋەت قىلىپ ، ئارام بەرمەيدۇ .
 شۇنىڭ ئىچىسىدە شەرقى تۈر كىستان دۈ -
 لىت بىرلىگىنى بۇقۇتۇپ ، ئالان - ئاراجغا
 ئۇچرايدۇ ھەم ئۆز ئارا چىقىشالماي ئۇششاق
 خانلىقلارغا بۆلۈنۈپ كېتىدۇ .

بۇ ئىھۋال ئېنىق شەرقى تۈر كىستان
 خەلقىنىڭ ئىلم - فەن بولىدىكى ئىزىتىشقا
 تەئىرىنى يەتكۈزۈپ قالىدۇ . بۇ ئەسەر
 لىرى ئېچىدە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىغا ئاساس
 بولالايدىغان بىرەر ئىشنى مېداغا كەلگىنى
 بىزگە نامەلۇم (خەلق ئىجادى ياراتقان ئېرىم
 ئۇششاق داستانلارنى مەسكەلىمەنلىك)
 ئورۇنلۇق سىياسى ئارنىشلار بىلەن قاتار 15 -

قوللوق چاڭگىلىغا چۈشتى. خىتاي تارىخى مىلى نامىدىن مەروم بولغان ھەلدا، ايتى يوق قەشقەرلىق، خوتەنلىك، ئانسولوق تورپانلىق، ايللىق ياكى «ارانچى» دىگەن جىغراقى ھەم افسانە نامىلارغا بولۇپ كەتتى.

ايدا 7، 8 عصر ائىزى فۇت 1918 - يىلى اوكتەبر انقلابىدىن كېيىنلا س. س. س. ر. دىكى (يەنە سوۋە اورتا آزىيەدىكى) ازانلىق اويغۇرلىرىغا كەچىلەرى باشقا مىللەت بىلەن بىر ۋەتەنلەردە آزادلىق ايلەپ، اوزىنىڭ تارىخى مىلى نامى بولغان «اويغۇر» دىگەن نامنى بېكىتۋاشىدىن تەكلىپى ھەم اولوغ سىۋىتەر ائىقەيدىكى باشقا مىللەت بىلەن ئۆز ھوقۇقىدا مىلەتەنەيدە تىنى، تىل - ادبىياتىنى اۋىلاشقا كۈشى. اوندىن كېيىن «اويغۇر» دىگەن نام شىرتى تور كىستاندا 1931 - يىلى انقلاب نەتىجە سىندە خەلق ھاكىمىيەت ائىدورۇلغان. مىن كېيىن، رەسەملىشەپ استىعمالغا كەردى.

ايرىش ھەم ايزىلىش شۇ ئىچىلىك دەۋرىگە يەتكەنكى: شىرتى تور كىستاندا اويغۇر خانلىقى توگەپ، 19 - عصر گىچە بولغان دەۋر اىچىدە اويغۇر دىۋىنىڭ نامەلەرىمە اۋىگۈرۈپ، زىمانىنىڭ سىياسى اوستونلىكىگە قاراپ تورلۇك نامەلەرنىلەپ كەلدى. بوناملار شىرتى ۋەغەرب ادبىياتى تەيخەچە اۋىتولغىنى يوق. مىللا: شىرتى تور كىستان، كىچىك بوخارا، آلتى شىر،

مەردىن باشلاپ شىرتى تور كىستاندا قانلىق دىۋىنلار پەيدا بولۇپ، قانلىق كوشلار تەيخەپ كۈچۈدۈر، بونىڭ دەسلەپكى ايلەمە. چىسى: باغلىدىن مەمەلەم نىڭ اولادى مەن دەپ بوخارا دىن كېلىپ چىققان خوجەنىلى مەخنوم اعظم بولۇدۇر. بومەخلوق 15 - عصر نىڭ باشلىرىدا ايككى اۋىلى كەلەن ھەم خوجەلىق بىلەن شىرتى تور كىستانغا كېلىپ خرافان بولۇپدا چوڭ تەرىغەت ۋە تەشۋىقات اىشارىنى باشلايدۇ بارا-بارا كەلەن بىلەن خوجەلىقنىڭ اۋىتورسىدا اوزارا كېلىدە شەمەسلىك توغۇلۇپ، خەلقنى اق تەغلىق مەم قاراتاغان دىگەن ايككى پارتىيەگە بولۇپ اق تەغلىقنىڭ بېشىدا ايمام كەلەن قاراتاغانلارنىڭ بېشىدا خوجەلىق بولۇپ شىرتى تور كىستان خەلقلىرىنىڭ تارىخىدا اۋىتولماسلىق ئانلىق كوشلەر موشو خوجەلىق اولادلىرىنىڭ شىرتى تور كىستانغا پەيدا بولۇشىدىن ھەم اولارنىڭ دىن ئالاشارىدىن كېلىپ چىقىدۇر.

خوجەلىق اولادلىرىنىڭ شىرتى تور كىستاندا 2 عصر دىن اوزاق ۋەتەن سوزۇلغان مەراسىم ھەم خەلق ۋە جوڭغار خانلىقىنىڭ پۈتەس - توگىمەس مەجۈملىرى شىرتى تور كىستان ھەم اۋىڭ خەلقى دەپ ايتىقۇسىز دەۋرلەپدا اۋچراتتى. ايلەپرى قەدىم تارىخى ھەم مىلەت دولت ايككىسى بولۇپ شىرتى ئاغلان اويغۇر خەلقى تەشۋىق بونارقى سىبىلەر كەلەن مەيدانغا كەلگەن سىياسى ھەم ائىتەسلىق اۋىگۈرۈشلەر ارقىسىدا مستەقىللىقنى بولۇپ، آخىرىدا خەلق تەيخەپەلەرنىڭ

يەتتە شەر ، آلتى شەر - جونغار يە غەربى
خطاى ، چىنى توكستان ، شىڭ جاڭ ۋە باش -
قىلار . بوناملارنىڭ اوزىگە خاس ياولاب
ايلش تارىخى بار . مثلاً : شرقى تور كس -
تانغا «آلتى شەر» دەپ نام بېرىش شرقى
تور كستاندا قارا ئاغلقلار دىن دانىپال خو
جىنىڭ حكوم سور گەن دەورىگە يەنى
1720 - يىللارغا توغرى كېلىدۇ . آلتى
شەر ولايتىگە كر گەن شەرار فەشقەر ،
بىگى سار ، يار كند ، خوتەن ، آفسوھم
كوچار بولوب ، كىيىنرەك آلتى شەرنى
يعقوب بەگ ايگىلەپ . . . 18 - يىلى قارا
شەرنى ايلب قوشقاندىن كىيىن «يەتتە
شەر دەمو ئالغان . «شىڭ جاڭ» دىگەن
سوز خطاى سوزى بولوب ، «يىڭى زىمەن»
دىگەن معنائى اوختورىدۇ . بونامنى
خطايلار . . . 18 - يىلى اخرقى قېتىم شرقى
تور كستاننى يېڭىب آلغاندىن كىيىن قوپ -
غان . جغرافى طرفدىن شىڭ جاڭ ويلا -
يتىگە بورونقى جونغار ويلايتى بىلەن قومول
(خامى) ھم اوچ تورپان واڭلىق - مىریمو
كرىدۇ . شرقى تور كستاندا حاضر 14 -
تورلوك ملت بولوب ، بولارنىڭ ايچىدە
كوپچولىگىنى يەنى بتون خلقنىڭ 72
فرونتسىنتىنى اويغورلار تشكىل قلىدۇ .
ساناق خىسابى بىلەن تەخمىنەن شرقى تور -
كستاندا 6 مىليون اويغور ياشايدۇ .
اويغور خلقى دوشمەنلىرىگە سانلىق
بىلەن بىرىلگىنى يوق . شرقى تور كس -

تانغا كرېپ او گولاب آلمان خواجە اولاد
لرېنىڭ بى وفالىغىدىن ھم خطاى منصبدار
لرېنىڭ ظلمىدىن چە كسز مشقتلر كور
گەن اويغور ۋە تونگانلار كوب جايلاردا
قوزغولاڭ كوتەردى . شرقى تور كستان
اويغور لرېنىڭ مىلى آزادلىق يولىدىكى
بوقوزغولىڭى ، بولوبىمۇ اوچ تورپان بىلەن
آفسو ، كوچارلاردا (. . . يىللىرى) دھشنىلىك
كوچكە ايلېنىپ خطاى منصبدارلرېنى چوڭ
قورقونۇچقا سالىدى . بونوڭغا گواھ شوا -
كى : قوزغولاڭنى بېسىش اوچون ايلېدىن
چققان چالو - خوىنىڭ لەشكەر لرى اوچ
آى ايتىشب اوچ تورپان قورغىنىنى آران
آلمان . شوڭغىچە قوزغولاڭچىلار چوڭ
غەيرەت ۋە قەرىمانلىق كورسەتكەن . ايلى
ويلايتى طرفدە بولسا ، قوزغولاڭچىلار
رسىدىن صادىر پالوانغا اوخشاش خلق
قەرىمانلرى يېتىشب چققان .

اوچ تورپان واقىعە سىدىن كىيىن
خطايلار شرقى تور كستان خلقىنى ايندا
ين قاتتىق عذاب چاڭگلىدا تونۇپ 60
يىل حكوم سور گەندىن كىيىن ، 1825 -
يىلى جانگىر خواجە كىلپ فەشقەرنى بېسىپ
آلىدۇ . خطايلارنىڭ زولمىدىن چە كسز عذاب
لار كور گەن شرقى تور كستان خلقى چاڭ
گر خوجىنىڭ كىلىشى بىلەنلا شرقى
تور كستاننىڭ مستقلىلىگى يولپدا اونوڭغا
چوڭ امىدار باغلىغان بولسىمۇ ، لېكىن
جانگىر خواجە اوزىنىڭ بولومسىزلىغىدىن خە

كى ايلى اويغورلارنىڭ اساسىنى تەشكىل قىلغان ھالدا « ايلى اويغورلار » دەپ تەرىخىدىن ئورۇن ئالدى .

خطاي خانلىق ھاكىمىيىتىنىڭ ئالدىنقى چوڭقار يېرىدىكى يەرلىك اويغور ، تونگان خەلقلىرىگە نىسبەتەن ئام قانچىلىك كۈچەيگەنسە خەلقنىڭ قەبرى شۇنچىلىك ئاشىدۇ .

1857 - يىلى خطايلار خوجا ئولاد

ئارىدىن بولغان ويلىغان ئورنىنى قەشقەر ويلايىتىدىن سۈرۈپ چىققاندىن كېيىن ، ئىتالىيەنى ئاز ۋاقىتلا تەنچىلىق ساقلاپ قالالايدۇ . غەربىي خىتاينىڭ گەنسۇ ، شەنشى ويلايىتىدە كۆتۈرۈلگەن تونگانلارنىڭ قوزغىلىڭى كەڭ غولايىپ ، پات پورسەندە بىتون چوڭقار يەنى ، ئاندىن بارا - بارا (1862-63 - يىللىرى) شەرقىي تۈركىستان ويلايىتىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ . ئالدىنقى شەھەر - چوڭقار يە خەلقلىرىنىڭ مىلىي ئارادىق يوللىرىدىكى كۆزىدىن - كۆنگە ئۆسۈپ كېتىپ بارغان بولسا ، ھەرقايسى خىتايلار باسقۇنچىلىرىنى قېيىن - قىستاق ھالدا قوزغىلىڭىغا قوبۇل ، 13 يىل ۋاقتا تەنچىلىق كۆرمەيدۇ . ئايرىم جايلاردىكى خىتايلار گەنسۇدىن قوشقاندا ، قوزغىلىڭىلار تەرىپىدىن نەچچە مىڭ خىتايلار قىلىپ ئېلىپ خەلقنىڭ باسقۇنچىلارغا نىسبەتەن ئوچىكلىقى كۆچۈرىدۇ .

ويلىغان ئورنىنىڭ ئاجىزلىقىدىن كېيىن خىتايلار خوجا ئولادلىرى تەرىپىدىن بولغان

نىڭ باشلىنىشىنى ئاقلايدۇ . ئەكسىچە ، خەلقنىڭ تەقدىرىنى خىتايلار تەجىبەلەرنىڭ قانلىق قولىغا تونقۇزۇپ ، ئۆزى ئالدى تەرىپىگە ئېلىپ كېلىپ ، قەيەزگە سېلىپ بېجىدا چاچىدۇ .

خطايلار بولسا يەنى يەرلىك اويغورلارنى تەيخىمۇ ئېزىپ ، يەنچىپ ، گەنسۇنىڭ ئالدىنقى ئورنىدا ياشىپ . چاچىدۇ . راب و چىپىپ ئولتۇرىدۇ . شۇ يىلى قوزغىلىڭى 7000 ئايىلدا (12500) جان كەشكىنى قەشقەر ، قەنسۇ ، كۆچەر ، باي ، يار كەند ، خوتەن ھەم تۈرپاندىن بېشىنى ئۆزگەرتىپ ، جىزا تەرىپىدە ئايىلى بويىغا ئالدى . بولسا ئايلىدىكى مانجۇر - خىتايلار چىرىكلىرىگە ئاشلىق ئولۇك يېتىشتۈرۈپ بېرىش مەقسىتى بىلەن دېھقانچىلىق ئاشىغاقچىلارغا ، غولايىدا ، چوڭقار قانلىقلىرى ئولۇنى كەمسىتىپ ئىشلىتىش بىلەن ئاتاشنىڭ ئورنىغا ، خەلقنىڭ نامى بىلەن « تارانچىلار » دەپ ئاتىلىپ ئۆتۈرۈلدى . (يەنى مەغلۇپچە » دېھقانچىلار » دېگەن سۆز)

ايلى اويغورلىرىنى « تارانچىلار » دەپ ئاتاش تارىخى ھېچقاچان بىنا ئەنە شۇنىڭدىن قانغان .

ايفىر عذاب دىستىدە كەلگەن ، مەنارغا پائالىيەت بارغاندىن بېرى ئايىلى بويىدا قالغان اويغورلارغا كەچىلەر 1865 - يىلى ھەرقايسى غولايىدا شەرىنى بىنا قىلىدۇ . ھەم شەھەردە ئايىلدا ئولۇق بولۇپ ، بولسا

يەنە بىرنەچچە كېلىشەمسىلەرگە اوچىراپ -
ئۇ . شۇنداق شىراعتلار ئىچىدە 1864 -
يىلى صەنگە مشهور يعقوب بەگ كېلىپ
چىقىدۇ .

يعقوب بەگ (محمد يعقوب) پەر
محمد مرظاوغلى ، 1838 - يىلى تۇشكند
دىن 50 چاقىرىم ئىزى پىسكەنت دېگەن جاي
دا ، توغۇلۇپ ، 1898 - يىلى قەشقەردە
اولىيىدۇ .

شرقى تۈركىستاننىڭ اوزاراوشىاق
خالىقلارغا بولۇپ ، باسقۇنچىلارغا يەم
بولۇپ كەلگەن يېرىنى ھەم خەلقىنى بىرلەش
تۈرۈپ ، مستقل دەۋلەت قۇرۇش يولىدا
يعقوب بەگنىڭ تونغان اورنى چوڭ . يعقوب
بەگ بىر تەرەپتىن ئىزىگە خاس ظەلم و 2 -
تەرەپتىن مەبلەغى بىلەن 12 - عصر
دىن كېيىنكى شىرقى تۈركىستان ئارىخىدا
بىرىنچى قېتىم مستقل مىلى دەۋلەت قۇرۇش
مەسلىكىنى ئالدىغا سۈرگەن كىشى . خەلق
لارغا قارشى بولغان سوقۇشدا ، يعقوب بەگ
نىڭ شەرىقى ئىشپ ، يىلدىن يىلغا يېڭى او
تۇغلارغا يېتىدۇ . 1864 - 65 - يىللارنىڭ
قىش مەزگىلى قەشقەرنى ئىغاندىن كېيىن
كۆپ اۆنەمى ، بىر - بىكى بىلەن ئىچىدە يار
كند ، خوتەن ، آفسو ، كوچار دېگەن يىللارنى ئاش
غال قىلىدۇ . ئۇنى شەرقى تۈركىستان پىيىڭىپ اۆنۈر
غا قارا شەھەر وىلايىتى قوشقاندىن كېيىن
« يەتتە شەھەر » نامىنى بېرىپ ، يعقوب

بەگ يەتتە شەھەرنىڭ مستقللىقىنى چىقىش
قەدى بىلەن ھالبىم - ھادىسى ھۇجۇمغا ئۇچىراپ
تۇرغان تونگانلارغا قارشى سوقۇش ئاچىدۇ .
بوسوقۇشدا يعقوب بەگ اۆزى لەشكەر بەگ
لاب ، چوڭ عربى اۆستۈلۈك كۆرسۈتۈش بىلەن ،
81 . يىلى اورومچى اطرافىدىكى تونگانلارنىڭ
كچىكىنە خەلىپىغىز يېقىت ب اورومچى شەھرىنى
اشغال قىلىپ آيدۇ .

يعقوب بەگ « بەدەۋلەت » ھەم
« ئىناق غەزى » دېگەن نام ايلاپ 14 يىل ھۆكۈم
سۈرىدۇ . مۇشۇ 14 يىللىق دەۋر ئىچىدە ،
اۇ ، رەسمى لەشكەر قۇرۇپ ، دەۋلەت ايدا
رە اشلاردا بىر قانچە اۆز گۈرۈشلار باسايىدۇ
ھەم خوشناچەت اىللەر بىلەن غەلىلەر بىلەنلا
يىدۇ . لېكىن يعقوب بەگ دېگەن مەقسەتگە
يېتەلمەيدۇ اۆزى اۆز اۆشەنلەرى اۇغا يې
رىپ اۆتۈرىدۇ . يعقوب بەگ ئۆلگەندىن
كېيىن اۆزۈڭ گەينىدە قالغان بايلىرى ھەم
لەشكەر باشچىلارنى آراسىدا نىظام كۆنۈر
اوب ، يعقوب بەگ قۇرغان مستقل « يەت
تە شەھەر دەۋلىتى » يېقىلىپ ، يېڭىلاشدىن
خەپىلارغا قول بولۇپ قالىدۇ . خەپىلار
شۇندىن كېيىن شىرقى تۈركىستاننى ئاخىر
قى قېتىم بەگگەن بولۇپ ، اۆشە « شەك
جەڭ » يېڭى يەردەپ نام بېرىدۇ ،

يعقوب بەگ شىرقى تۈركىستاندا
ھۆكۈم سۈرۈپ تۇرغان دەۋردە ايلى وىلايىتى
دىكى اويغۇر ، تونگانلارنىڭ خەپىلارغا قار

شى فوزغولايى بولوب ، (1871 - 1861 - يىللىرى) نەنجىدە 1864 - يىلى
ايدا نارانچى (اوبغور) صۇلتانلىقى مېندار
غا كېلىدۇ . بوفوزغولايىنىڭ داۋامىدا بولسا
سىمۇ ، اوبغور خەلقىنىڭ مىلى فەرىمانىم
تالانداق قوشاقچىسى : سادىر پالوان غلەبىدە
كوزگە چۈشۈدۇ . سادىرنىڭ توغرىدىن
توغرى بولسا چىلىقى و اجەلدى بىلەن خەلپى
لارنىڭ ايانمىلىس محكم دەپ حسابلانغان
كۈرە سېپىلىنى آستىدىن دورا قوبۇب ،
كۈتۈرۈپ تاشلايدۇ . كۈرە سېپىلىدىن آير
لىش خەتايىلارنىڭ بېكىلىپ قېچىشقا سېپىچى
بولىدۇ . بۇ خەلپى زامانىسىدىكى سو قوش
تەننىكا دەرىجىسى بىلەن سېلىشتۇرغاندا
اوبلىمىغان بەردىن كېلىپ چىققان چوڭ بېكىلىق
بولوب تېپىلىدۇ .

اىلى صۇلتانلىقى باشدا اىلى اوبغور
لارنىڭ مىلى بىرلىگىنى ساقلاپ كۈرەشكە آت
لانسىمۇ ، لېكىن صۇلتانلىق فورۋاب اشقا
كۈرەشكەندە خەلق مەنفعىتى چەتدە قلىپ ،
ارزىمەس عىش - غەشەت يولغا كىرىپ
كېتىدۇ . صۇلتانلىقنىڭ اچكى نىر كېچىلىك
لارنى اصلاح قلىپ ، اقتصادى ھالىنى كۈ
تۈرلەيدۇ . اوز آرا تالاش - تار تالار
بىلەن صۇلتانلىقنىڭ آزىل ەمىر سورگەن دەۋ
رى اېچىدە اوج صۇلتان تەختىدە بولوب
اۋىدۇ . (مىثلاً : مەزمۇن بىك جېكم ، ملا
شۈكت آخون ەمىر غلەبىلەن صۇلتان اۋىل

ارغى) صۇلتانلىق پالغوز باشلىدۇ ، خەلى
الى شەر (يەننە شەر) حاكىمى يەقۇب
بىك طرفىدىن كەلگەن اچىلەرنىڭ اوزار
مناسىت باغلاش توغرىدە بىككى تىكافلىرىنى
رەد قلىپ قېتۈرۈپتىدۇ . غلەبىلەن صۇلتان
نىڭ تەختىدە اولتۇرغان وختىدا تۈگەنلارنىڭ
ياگور خەلقە باشلىغان پەننە - فاسانى بولسا
سىمۇ ، لېكىن غلەبىلەن صۇلتان چەتلىق
بىلەن بېسىپ آلىدۇ . موشۇنداق بلىش -
پاشتاقلىق بىلەن تورغاندا 1871 - يىلى گې
نېرال كالىپاكۈوسكى باشلىغان پادىشاھ ەم
كەرىرى اىلى صۇلتانلىقىنى يېقىپ ، اىلى
ويلايتىنى اوزىگە قارىتىپ آلىدۇ . بۇ نوڭ
سىمى نوۋەندىكىچە : يەننە سو ويلايتىگە
چېگرا داش اىلى طابىئەتدە آيرىم اوبغور
صۇلتانلىقنىڭ پەيدا بولۇشى روس پادىشاھلىق
غنى تەشۋىشكە سالدى . چۈنكى بولار صۇ
لتانلىقنىڭ تۈركىستان خەلقلىرى آرسىدا او
رون آلىدىغان كەلگۈسى تەتۈرىدىن فور
قازنى . شۇنوڭ اۋچون صۇلتانلىققا نېگەلەمەي
بەننە اېزىلپ تورغاندا ، يەننە سودا پاد
شاسىمىغا قارشى بلىش كۈتۈرۈپ ، قارشى
لىق بىلەن بولوب يۈرگەن تازا بىك ەم چالنا
باي دېگەن قاراق پارتىزانلىرى اىلى صۇ
لتانلىقنىڭ قول آستىغا قېچىپ كىرىدۇ .

بۇنى بىلگەن روس پادىشاھلىقى اىلى صۇ
لتانلىقىدىن تازا بىك بىلەن چالنا بايىنى قەي
رىپ بېرىشنى طلب قلىدۇ . لېكىن اىلى

صلطانی اعلاخان ابول اوغلى روس پادىشاھى
لغىنىڭ بوطلىپىگە قۇتياۋ فارشى نو رۇب
تازا بىك بلەن چالەباينى چىقىرىپ بىرىشدىن
باش تارتىدۇ ھەم اولارنى ھەيۋەتلىك ساق-
لايدۇ . بۇنى چوڭ ھەتتە دەپ بىلگەن روس
پادىشاھلىقى ايللى صلطانلىقىغا فارشى س-
قۇش آچىدۇ . باشدا كەتمەن تۇپە دىگەن
جايدا توقىلاڭ كەتمەيدىكى صلطان عى-
كرلى روس عىسكرلىرىنى تار - مار كە-
تۈرسىمۇ ، كېيىنكى جەڭلەردە مغلۇبىيەتكە
اۋچرايدۇ . بۇنىڭغا سەببى بىر نەچچە يىلدىن روس
آرمىيىسى كۈچۈ تەخنىكا يېقىندىن غالب كە-
لسە ، ايككىنچىدىن اعلاخان صلطاندىن كۆڭ-
لى آغرىغان مەسئۇل پەرسىيە
بوشورىيە جىللىل اوغلى خاتىنلىق قىلىپ
صلطانلىقنىڭ بىتون ھەربى يوشۇرون سىر-
لىرىنى قىلىش قىلىپ ، روس قوماندانلىقىنىڭ
قولىغا تاپشۇرىدۇ .

صلطانلىقنىڭ يېقىنلىشىغا بولغان سەببلەر
انە شۇنداق .

روس پادىشاھلىقى ايللى ولايىتىدە
1871 يىلدىن 1881 يىلغىچە ئۆزىل ھۆكۈم سۈر-
دى بۇ دەۋر اېچىدە خلق آرا ھەم خطاي
دەۋلىتىنىڭ اېچىدە چوڭ ئۆزگۈرۈشلەر
بولۇپ ئۆتتى . گانسو ، شەنشى ولا-
يىتىدىكى قوزغۇلاڭلار تەلەپپۇز با-
لۇب ، ئالتى شەھىرىدىكى يىغۇب ھەڭنىڭ
دەۋلىتى يېقىندى . شەرقى تۈركىستان يې-
نى

كۆلۈشىدىن خطاي قوللىقىغا چۈشتى . بۇ
اھۋال ھەتتە ايللى ولايىتىگە تاشقىرىنى يەت-
كۈز مەي قالىغىنى بۇق . اېچكى ، تاشقى
اىشلىرىنى اۋگۇلاب ، سەرھەمجان آغايىدىن
كېيىن ، خطاي دەۋلىتى ايللى ولايىتىگە
قاراپ قول سوزۇشقا باشلىدى . ايللىنى
خطايلارغا قايتۇرۇپ بەرمەي روس پادى-
شاھلىقىنىڭ قولۇغى تەجىماتىنى ، چۈنكى
بۇ مەسئۇلىيەتكە روسلارنىڭ ايللى ولايىتى
بلەن شەرقى تۈركىستاندا ئۆستۈنلۈك نە-
كىل قىلىشىدىن قورقۇپ كەلگەن انگىلىزلار
آراشيدۇ . شۇنىڭ نەتىجىسىدە 1881 .
يىلى پېتېر بورگدا بولغان خطاي - روس
كىلىشىمىسىگە بىناۋەت ايللى ولايىتى خىتاب-
لارنىڭ قولىغا ئۆتتى . بۇ خەبەرنى ئاڭ-
لىغان ايللى خەلقى (اويغۇر ، تونگانلار
بولۇپ) خطايلارنىڭ يېنىپ اۋچ ايل-
لىدىن ھەر قىلغان ھالدا ، روس قىز-
لىقىنى قوبۇل قىلىپ ، 44 مىڭ جەندىدىن
غەربتە اويغۇر خەلقى (تونگانلار بولسا-
ئافرىكا اېچىگە كىرمەيدۇ) يەتتە سوغا
كۆچۈپ چىقىدۇ . بۇنىڭدىن باشقا چىڭ-
را بولگەندە كەتمەن دۇررىسىدىكى 8-
7 مىڭ جان اويغۇرلار كۆچمەي روس يې-
رى اېچىدە قالىدۇ . يەتتە سوغا كۆچۈپ
چىققان ايللى اويغۇرلار يىل كەت ، ئالتۇن
اوبازلىرىغا چاڭلاشتى . يىل كەت دۇررىسى-
دىكىلەر : كەتمەن ، يىل كەت ، آقسو ،

گەن بولسا ايدى . اويغور خلقىمۇ دوت-
يا مدنيتىگە عجايب ياخشى توحفيلەرنى
بەرگەن بولار ايدى . افسوسكى : اويغور
خلقىنىڭ كىيىنكى قوللوق تارىخى ايچى -
ئازلىق ابغرىچىلىق احوالدا بولۇپ اوتتى .
بو ئوغوردا قازاق خلقىنىڭ مشهور ئاتى
رىخچىسى چوقان وەلىقانوۋ اويغور خەل-
قىنىڭ ئارتىۋاتقان ابغرىچىلىغىنى ئوز كۆ-
زى بىلەن كۆرۈپ ، خطاي استىبادىدا
كىيىنكىگە نىقەت بىيان قايىپ :

« شەرقى تور كىستاندا خەلق ايتى -
قوسىز ابغرى اموالدا يىشايدۇ . خەلق آج
كۆز خطايلار بىلەن ، تېكىنخورلارنى توي-
دوربەن دەپ آج ، ئوق قىياپىتىغا قات-
رىماي امگەك قىلىدۇ داپىسى اېزىش ،
اېزىش ، زورلۇق ، زوملۇق بو خەلقنىڭ
فەلىيەتە . بىزى بىر ئا ئوغرى مەيەزلىرىنى
(آلتامچىلىق ، زورلۇق ، ئەكە خورلىق
فەارۋازلىق ، كۆرەلمەسلىك وە باشقىلار) ،
« ئىزىر ») بەيدا قىلغان . شۇنداققىمۇ
ئور كىستانلىق (اويغورلا) باشقا مىللەت
خەلقلىرىنىڭ بوى ئورقۇدا يوق خەلىپەلەرگە
ايگە . مېادا باشقا بىرەر شىرايىت بولۇپ
قالغاندا بو خەلق ئوزىنىڭ بارلىق دىنى
قىرىنداشلىرىنى بېسىپ ارىكن بولار ايتى-
تى . (چ . و . 413 - بىت) دېگەن .
(آخرى بار)

چارىن : بولوسلىرىغا ، الموتا اوبازىغا جاي-
لاشقانلار : قاراسو ، قورام ، مالىيىلىق بو-
لوسلىرىغا بولونىدۇ . ھەم شۇنداقلا بىر
نەچچە يوز كۆچمەنلەر خەلىقنى ئور كە-
نىستان جەمئورىيىتىنىڭ بەيرەم على مىنزىلىد-
گە يېقىن آختام دېگەن بەرگە بېرىپ
اورنىشىدۇر .

لەين - ستالىن پارتىيەسىنىڭ يول -
باشچىلىقى بىلەن 1917 - يىلى روسىيىدى-
كى اويغورلارمۇ باشقا مىللەت قاتارىدا اجت-
مايى آزادلىق اېلىپ ، ار كىن دەم آلىدى .
سوۋىتلەر اېلىدىكى اويغور امگەك -

چىلىرى او كىنەبىر انقلابىنىڭ مابەينىدە . اي-
مىلىك وە مىنى قورۇلۇش مېدانىدا چوڭ
ارنولارغا يېنىشنى . اويغور خەلقى يېنىمۇ
ھاللىلار ، بازغۇچىلار ، رەسساملار ، اوفونۇقچى-
لار ، ئوخشورلار ، گامالىدىرلار وە باشقا
ئورلوك ئېغىنچىلار يېنىش قىلىش .

مۇئا بو غىلى فاگىت اويغور خەل-
قىنىڭمۇ وجودىدا مدنيتىنى ئىز اېگىلىش
قايىلىقىنى بارلىغىنى كۆرسۈتىدۇ . تارىخى-
لارنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە اويغورلار
اولتۇراق بولغان جايىدىلا تىنچ صنعت ھەم
مدىيىت اشلىرىنى رواجلاندۇرۇش بىلەن
شغۇللانغان . لەيكن باسقونچىلارنىڭ تىنچ -
سزلاندۇرىشى بىلەن ايزچىل مىنى ترقى
ئاش جىريانى كېسىلىپ تورغان . اگر
تىنچلاش شىرايىتى تولۇق بوز بەر -

ایک کی حمایت

شيخ سعدی

بغداد شهر یگه دروعلسی مستجاب برده رویش
پیدا بولوب قلغانلیغنی حجاج ظالمه اغیر
قلغاندا ، حجاج بو کشینی چاقریب :
— ماڭا یاخشی بر دروعلسی یگه زدهب
ایتدی . بو کشی قول کونوروب :
— خدا یا بونوڭ جیمینی آغیل —
دهب دروعلسی .

حجاج : - خدا حقیقه بونه دیگه
درعا - دهب سوریدی .

دەرويش : - بوسىنىڭ ۋە ھەممە خەلق
نىڭ ھەقىدە ياخشى دوعا ، چۈنكى خداسى
نىڭ جېنىڭنى آلسا ، سەندىن ظلوم آز
راق اوتتوب ، گوناھىڭمۇ آزاراق بولودو
خەلقمۇ سىنىڭ ظەلمىڭدىن قوتۇلودو .

مثنوی :

ای زیر دست زیر دست آزار

گرم تاکی همار نداین بازار
بچه کار آیت جهانداری

مردنت به کامردم آزاری .

تهی اوز بدین نو بدین آده مله ر گه آزار به

گوجی اوستون آدم ، قاچانغیچه سیدنک

بازار يېڭى قىزىق تورىدۇ . سىزنىڭ جۈۋانلىرىڭىز

بولوب پادشاه املق قلعین محمد بن خاقان ۹

خلافه معلوم قلب پادشاه اهل قریه غیزه محمد بن اول

گینٹ یاخشپور .

پرسی فارافولاق (شونك كهينيسين

تھر گیشب یوردیغان حیوان (دین)

— شوبله‌ن يوروشنى ئىپە سېپ
اختيار قارىك — دەپ سوريلى .
قاراڭلار .

قارائولاق : - شرنك كەنىي
يوروب ، اوليخان نەرسىلەرنىڭ قالد
نى يەيمەن ھەم ارنوك ارقىسىدا بىك
ھەنلرنىڭ ماڭاۋىرى بىك كوزىشىدىن

جمع بولوب كون کوچوريمەن - دىي
سەن ھازىر شىرنىڭ جەلپىسىگە

۱۰ نوڭ بار گەن نىمىتىنىڭ شۇرىگە
انوار قلىوانىسەن . نىمە اوچون

بولىوب آلدىدا تورماي - يرافقون

قارا قولاق : - آمماشنىڭ بىر
لۇق چاڭگىلىدىن خاطر جمع ئەمەس.

فرد :

اگر صد سال گزشتن پیش بود

چوبیکدم انداران افند بسو

اوتقاچوقونید یغلار ، اگهر

اولها چو غوثوب خدمتیده نور علی

اولها چو شدن همان اوت نویل و رب

پاشندها را ییذید یکی باشندها را

لازم بولودو : شوسيب بدين اول

لمرى كيتب قاليدو . حكمه الارزك .

پادشاہلارنىڭ طبيعتىنىڭ رەكەت

بولوش بدین قورقوش لازم -

چونکی اولار بعضی واقعات کولور

منجمله و بعضی واقفان را

... ..

چىراغىم

(شىرقى تۈركىستان انقلابچىل باشلار تىكىلاتىغا بېغىشلاپ)

جۈزىنى

سەن چىراغىمگە ، يېقىلماسدىن اوت ،
بىزنى ئەقلىغان ، ظالوم آفت جوت !
كېچەمۇ كېچە - كۈندۈزمۇ كېچە ،
آرام بولغايىمۇ ، بىردەم اغونچە ...
شونداق قاراڭغۇ ، مەھبۇس مەڭگىللەر ،
اوتى بويلايدىن ، نەچچە يۈز يىللەر ،
خەيدىن آشقان ، ظالوم ئەمەللەر ...
آرام بەردەمۇ ، دۈل مۈتەئەللەر !
سوزلىسىم بۈتمەس ، اوعذاب كۈنلەر ،
ايسىمدىن كەتمەس ، قاراڭغۇ تۈنلەر ،
اويلاپ تەشۋار دېم ، زەررە يۈرۈققا ،
كەتمەيدى تېلەك ، آخىر قورۇققا .
دەل شو بىرۈقت ، بولدى كوڭلۈم شاد
دېلگە چىراغىم ، بەردىلەر امداد . I
بو چىراق ايدى ، حىيات چىراغىم ،
شۈندىن ايتىدا ، بولدى خوش چاغىم .
باشىم يەتكەندەك ، بولدى اسمانغا ،
شۈندىن ايرىشدىم ، خورايىك زامانغا ،
يەنە كىلور بىخت ، بۈندۈرۈنمۇ آتوق ،
سەن بىلەن بىرگە ، ھەمە كوڭلى تۈك .
يەنە يېتەر مۇ ، قوش - قوش بىختكە ،
مېنەرمۇ يۈكۈت ، آتۈن تىختكە ،
نورۇڭدىن بىللە ، خوش بۈي چىچىلاپ ؛

لەنت آغان دىل ، ھەمان ايچىلار .
 لېكىن دەشتلىك — مەش قاراتون ،
 ساڭا قارشىلىق ، چىقىرالماس اۇن .
 گەر ساڭا قارشى ، اورسا اوزىنى ،
 قەچە كورەلمەس ، راحت يوزىنى .
 بارچە حقيقت ، ساڭا ياردەمدە ،
 غەشەك اورنىغاى ، ھەمە آدەمدە .
 روشەن نورلارىك ، اوچىمىگەى فقط ،
 شوق قەمە تىك ، چوشىمىگەى فقط .
 خوش بوى لذىتك ، آيىب دماغىم ،
 بولدى غەب خوش ، اى پاك چىراغىم .

حەمەتلىك سوزلەر

- 1 . بوزۇم اق بولسۇن ھېسەك ، ايشىنى توغرى ئل .
- 2 . كېيىنى ئازىلىدا ، اېروپنى باشلىقىدا ساقلا .
- 3 . ياشاق ھۆمرىك پورىكى ، بلم اولوك ئورىكى ،
- 4 . بلم غەلىك چرىغىچور .
- 5 . غەلىكىن آرتوق بايلىق يوق .
- 6 . بوگونكى ايشنى ارنىگە قويما .
- 7 . ھورونلوق خارلىقنىك ايشىكى .
- 8 . آلتون اوتدا ، آدەم مەننە بېلىنىر .
- 9 . اشى يوقنىك ايشى يوق .
- 10 . سېنى اش يەكەسەن ، مەن اشنى يەك .
- 11 . ساياق يورگەن تالاقى بىر .
- 12 . قەلچىنىك كوچىدىن ، قەلەمنىك اوچى آرتوق .
- 13 . كۈنلەر اومور كىتابىنىك وارىغى .

توزۇتۇشلەر

№	بەت	ستون	قور		بېسىلىشى	توغرىسى
			تۈۋەندىن	يەنە قوردىن		
1	5	1	7	—	كومىتېت	مەركەز كومىتېتى
2	5	1	3	—	بېرىش	بېرىشى
3	7	1	13	—	تشلات	تەشكىلات
4	12	سرلوحە	—	—	1946 -	1946 - يىلى
5	17	2	13	—	مەجموعەسىدە	مەجموعەسىدە
6	20	1	1	—	تەرجىمە	تەرجىمە
7	20	2	8	—	مەجموعە	مەجموعە
8	24	1	—	2	ئورنى	ئورنى
9	24	2	15	—	قاتتىق	قاتتىق
10	26	2	13	—	رەسىلدىن	رەسىلدىن
11	27	2	—	—	81 ... ىلى	81 ... ىلى

زاشارى پۈتۈن شەرقى تۈركىستان ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتىنىڭ مەركىزى كومىتېتى

كۆرۈش ژورنال ھېيتى :
س . سەيفاللاھىيەف (مەسئۇلەتچىسى) ، ز . قادىرى (ادبىي مەسئۇلەتچىسى) ،
ئابدۇلئەزىز كەبرى ، م . ئالەمىي ، ا . سەئىدىي ، ن . بوساقوف ، ع . خېلىم ، ئىبىيە-
زى ، ت . ئالەمىي ، ا . ئاخۇن ، ي . خەلىق ، م . ئامىن ، م . ئورۇنوف ، ت .
ئىبراھىم ، يەقۇببەك ، ي . كەبرىم ، قەربان ئالى . كارىيكتورى : م . ئىمەتلى

شەرقى تۈركىستان ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى مەركىزى كومىتېتى بىلەن خاتىرىسى .
تەراۋى : 2000

شەرقى : ئىزاھ .

بیاسی : 300 دولار

بیتوته

100